

KERESZTÉNY MAGVETŐ

89. ÉVFOLYAM 2. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1983

KERESZTÉNY MAGVETŐ

89. évfolyam

1983

2. szám

Kiadja az Unitárius Egyház
KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

Munkával, békében, gyermekeinkért 87

TANULMÁNYOK

Dr. Borbély István: A hit 89
Dr. Szabó Árpád: Jézus tanítása Isten országáról 94
Dr. Bodor András: Az antitrinitarizmus a XVI. század második
felében 102
Rezi Elek: A Ferencz József-féle káté szellemi háttere 108

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

Török Áron: Ez az út, ezen járjatok 115
Kovács István: Boldog szegények 117
 Boldog sírók 120
 Boldogok a szelídek 123
 Boldogok, akik éheznek az igazságot 126
 Boldogok a tiszta szívűek 129
 Boldogok a békeszerzők 132
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK 135
KÖNYVSZEMLE 141

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861
Megjelenik negyedévenként
Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9. Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9. Telef: 146—09. Szerkesztő Bizottság: Dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős-szerkesztő helyettes), dr. Szabó Árpád, Szabó Dezső (szerkesztők), Andrási György és Mikó Lőrinc (tagok).

MUNKÁVAL, BÉKÉBEN, GYERMEKEINKÉRT

Május a megújulás, a rügyfakadás és a virágbaborulás hónapja, de ugyanakkor a legszebb emberi tulajdonságok jelképei is kötődnek hozzá. Ennek a hónapnak első napján tartjuk a munka ünnepét, és tisztelgünk a szolidaritás, az összefogás örökszép eszméje előtt. A munkásmozgalom olyan mozzanataira figyelünk ezen az ünnepen, amelyek a munka és összefogás mellett a szabadság- és haladáseszményekbe vetett hitet, a függetlenségért és a békéért, a jobb életért és az emberi méltóságért vívott harcot, a szocializmus eszméi melletti kiállást hirdetik.

Országunk dolgozói eredményeik seregszemléjével ünneplik meg ezt a napot. Számbaveszik az elvégzett munkát, amely az utóbbi hónapokban is kiemelkedő eredményeket hozott a gyárakban és építőtelepeken, a tavaszi mezőgazdasági munkáktól zsongó szántóföldeken. Ez a munkaküzdelem egyben harc a hibákkal, hiányosságokkal szemben. A megvalósítások nem felejtetik el velünk, hogy még sok a teendőnk. „Bőven van még tennivalónk, hogy olyan életszínvonalat biztosítsunk népünknek — mondotta Nicolae Ceaușescu elnök —, amelyet óhajt és teljes mértékben megérdemel. Éppen ezért a leghatározottabban kell munkálkodnunk a termelőerők gyorsütemű fejlesztéséért és a társadalmi viszonyok tökéletesítéséért, a vezető munka javításáért a gazdasági-társadalmi élet összes területein, a méltányosság és a társadalmi igazságosság szocialista elveinek töretlen érvényesítéséért.“

Országunk népe ma hangsúlyozza, hogy minden egyes ország nemzeti függetlenségének és szuverénitásának tiszteletben tartása elengedhetetlen feltétele az igazságos és tartós békének. Éppen ezért hazánk aktív kezdeményezéseket tesz a béke megőrzésére, a biztonság megszilárdítására, a gyengénfejlettség felszámolására. Határozottan küzd a vitás kérdések tárgyalásos megoldásáért, a fegyverkezési verseny csökkentéséért, a leszerelésért — s elsősorban a nukleáris leszerelésért —, a népek békéjének, szabadságának és nemzeti függetlenségének megvédéséért.

A fegyverkezés megfékezése Európa létkérdése. Erre figyelmeztet a történelem: itt robbant ki a két világháború; és erre figyelmeztet a jelen is: itt halmozódott fel a legtöbb fegyverkészlet, beleértve a nukleáris fegyvereket is. Május elsején ezért határozottan nem-et mondunk a háborúra és igent a békére. Május elseje nemcsak a munka ünnepe, hanem a szolidaritásé is, a népek közötti barátság és testvériség jegyében fogant békeharc napja is. Népünk meggyőződése, hogy földünknek az élet nevében csak egyetlen erő biztosíthatja létét: a népek egyesült ereje a békéért és a haladásért vívott küzdelemben. Éppen ezért arra törekszik, hogy ez a tavaszi ünnep legyen az emberiség győzelmes tavaszának az ünnepe, hogy Földünk jövőjét ne fenyegetse az éhség és a háború réme, s az emberiség ege mindig derűs és reményteljes legyen.

Mindezt ne csak magunknak akarjuk, küzdelmünk nemcsak a jelennek szól, hanem gyermekeink szép és napfényes életét s rajtuk keresztül a jövőt kívánjuk biztonságban tudni. Megfelelő feltételeket kell teremtenünk, hogy a világ összes gyermekeinek fizikai, szellemi és erkölcsi fejlődése zavartalan legyen, hogy készségeik és tehetségük akadálytalanul kibontakozhassék.

Hazánk gyermekei Felhívással fordultak a világ minden gyermekéhez és gyermekszervezetekhez, amelyben kihangsúlyozták: „Szüleinkkel és testvéreinkkel, valamint népeinkkel együtt kérjük a kormányoktól, parlamentektől, az összes felelős tényezőktől, hogy fokozzák harcukat a békéért... Szálljunk síkra, hogy többet semmit se költsenek fegyverek gyártására, ezeket az alapokat pedig használják fel arra, hogy a világ minden gyermekének legyen iskolája, könyve, lakása, ruhája, tápláléka és ivóvize, vakációja és öröme.“

Május elsején mindnyájan, akik szeretjük az életet, szeretjük a gyermekeket, szeretjük a világot, elkötelezzük magunkat arra, hogy még jobban küzdünk a békéért, az együttműködésért, a jólét és a boldogság világaért.

TANULMÁNYOK

Dr. BORBÉLY ISTVÁN

A HIT

A hittan tárgya a hit. Mi a hit? Bizalom Istenben, mely minket gyermeki viszonyba helyez az Atyával. A hívő ember részéről az Istenben való bizalom annyi, mint Isten részéről a gondviselés azt jelenti, hogy Isten a mi életünket, a mi ügyünket magáévá teszi: ihleti gondolkodásunkat, irányítja lépteinket, mi pedig neki öntudatos alázatossággal engedelmeskedünk. A vallásos bizalom tehát végeredményben annyi, mint Istennel való életközösség. Az már most a kérdés, hogy ez az Istennel való életközösség, amit hitnek neveztünk, tőlünk függő esetleges lelki tény, vagy pedig a hitnek lelki gyökérszáalai tőlünk függetlenek. Azt kell tehát megnéznünk, hogy van-e a hitnek reális alapja, vagy pedig a hit csak fikció? A hitről való minden további állításunk helyessége attól függ, hogy minden kétséget kizárólag tudjuk-e igazolni a hitnek, mint Istennel való életközösségnek pozitív realitását.

E tárgyról a kiváló amerikai unitárius teológus, Parker Tivadar értékes tanulmányt írt, amelynek főbb gondolatai a következők:

Simon, mondja Parker, 37 évig élt Antiochiában egy oszlopon, hogy Istenhez minél közelebb lehessen, s vele közösségben élhessen. Mások lemondva a világról kolostorba vonulnak vissza, mert azt képzelik, hogy Isten ott hamarabb rájuk talál. A kolostorok célja kezdettől fogva az volt, hogy az Istennel való találkozást és életközösséget elősegítsék. A szerzetesek azt mondják, hogy Isten a csöndes kolostorban lakik. Tulajdonképpen a templomok is azért épülnek, hogy az Istenhez való közeledést a liturgia különféle elemeivel minél inkább lehetővé tegyék. Az egyiptomi piramisok, az athéni Parthenon, Szent Péter temploma Rómában s az összes többi templomok, mind mesterségesen megnyúlt karok, amelyeknek segítségével a hívő ember Istent akarja keblére ölelni. A gügyögő ének, melyet az édesanya térdén ülő gyermekének tanít; az ünnepi istentisztelet, mit az egész világon naponként celebrálnak, mind ugyanezt az egy célt szolgálják: életközösséget teremteni Isten és a hívő ember között. Ezért könyörög az imádkozó hangos szóval a lélek néma csöndjében.

Vizsgáljuk meg az Istennel való életközösség fogalmát az értelem tiszta világosságánál, s győződjünk meg eszünk által is arról, hogy: valóban létezik-e ilyen viszony az Isten és az emberek között; ha létezik, miben áll az; hogyan lehet e közösségi viszonyba jutni; honnan származik e közösségi viszony?

Kell, hogy legyen életközösség Isten és a hívő között, olyan viszony, amelyet Isten ad és a lélek elfogad. A közösségi viszony csak így képzelhető el, mivel csak ilyen lehetséges Istennel kapcsolatban.

Isten természetének szükségszerűsége az, hogy a végtelen lény teremti a végest és hogy a teremtett véges lény összes életformáira gondot viseljen. Ez a tulajdonság éppen úgy benne rejlik Isten végtelen

természetében, miként a fény véges természetében benne rejlik az, hogy világítson. Ez következik a teremtménynek mint véges lénynek a természetéből is. Természetének szükségszerűsége, hogy életét és életének eszközeit mástól kapja. Kell, hogy összes erőit, melyekkel az élet utain jár s az összes eszközöket, melyekkel magát fenntartja, az őseredeti végtelen forrástól kapja. Semmiféle végességet nem tudunk elképzelni annak végtelen alapja, Isten nélkül; és viszont Istent sem tudjuk úgy elképzelni, hogy rajta kívül senki és semmi ne létezzék.

Isten logikailag szükséges feltétele a világnak, a világ pedig szükségszerű következménye Istennek. Kettőjük közössége kölcsönös természetű szükségszerűség. Ez azt jelenti, hogy Isten természetének végtelen tökéletességében rejlik az, hogy teremtsen, azaz önmagát objektívalja és a teremtettre gondot viseljen.

Isten, aki ad, a térben mindenütt jelen van. Nincs porszem és nincs sejt, amiben Isten ne volna. Nincs ma pillanat és évmilliók előtt sem volt, melyben Isten ne lett volna. Ott van ő a legtávolabbi, tán még fel sem fedezett csillagban, még a szendergő gondolatban is. Isten a térben és az időben mindenütt jelen van megosztatlanul a maga végtelenségében, mindenhatóságában, bölcsességében, igazságában, szeretetében és szentségében. Lénye és lényege az az örök tevékenység, mely mindig teremt, magát állandóan adja. Isten, mint mindennek oka és eredete, immanensül mindenben benne van.

Mivel Isten végtelen, semmi sem lehet nélküle: semmi sem létezhetik a vele való közösség nélkül. Ő minden létezőnek része kell, hogy legyen, ki mindenben benne lakozik és mégis mindenek fölött van. Ebben a nagy létközösségben minőségi fokozatok vannak.

Az ásvány, a növény és az állat, a létnek három fokozata, illetőleg, ami ezzel egyértelmű, az Istennel való létközösség három formáját jelölik. Az ásvány, növény és állat Istennel növekszik, mozog, benne és általa él. Azonban ezek csupán passzív, öntudatlan közösségben élnek Istennel. Sem az ásvány, sem az állat, sem a növény nem tud erről a létközösségről. Ezek nem tudnak semmit Istentről; nem tudják, hogy tőle függnek, s vele együtt élnek.

És az ember? Tudjuk, hogy az ember test és lélek. Nemcsak anyag, hanem szellemi lényeg is, aki gondolkodik, akinek lelkiismerete van, aki fel tudja ismerni a jogost és az igazságot, akinek szíve van, amellyel szeret és lelke, mely Isten felé vonzza. A szellem a maga teljességében Istentől függ teremtésénél és létezésénél fogva. Léte az Istennel való közösség maga. Amennyiben én test vagyok, nyilvánosan függök Istentől. Ugyanilyen mértékben függök szellemi mivoltomban is. Ha Isten eltávoznék az én szellememből, nem tudnék gondolkozni; ha üresen hagyná lelkiismeretemet, nem tudnék különbséget tenni jó és rossz között. Távozna csak el szívemből, nem tudnék többé szeretni; költözne ki csak lelkemből, megszűnne életem. Tehát a szellememnek léte is Istentől függ. Összefoglalóan szólva: testemen és szellememen keresztül egész léteimmel Isten vagyok.

Istent nem tudom különválasztani e közösségtől, mert ez a szellem megsemmisítését jelentené. A szellem bizonyos értelemben közös Istennel, de ezt a közösséget pontosabban meghatározni nem tudjuk. Ha az ember meghal, szelleme elhagyja a testét, s míg anyag részén a természet törvényei válnak úrrá, azt porrá változtatják. Igazi énje azonban

nem semmisül meg, hanem tovább is függ Istentől, s vele létközösségben marad.

Az Istennel való e közösségnek gondolatát ésszel nem lehet végig gondolni, de szükségszerűen ki lehet szélesíteni. Minél magasabb rendű életet élünk, annál nagyobb Istennel való közösségünk. Ha csak testi életet élünk, csak öntudatlan testi közösségben vagyunk vele, mint az ásvány, növény, vagy az állat. Gyermekkorunkban mindnyájan így kezdjük. A ma született gyermek fejletlen értelme nem tud semmit függő helyzetéről, Istennel való létközösségről; megnővén az én-t külön tudja választani a nem én-től, s ezzel tudatossá válik benne az Isten.

Mint szellemi lény szellemi közösségben élünk Istennel. Ha öntudatosan élünk, érezzük a függést, tudunk az Istennel való létközösségről. A nagysága annak, amit Istentől kapunk, jórészt tőlünk függ. Ha akarjuk, többet, ha akarjuk, kevesebbet kaphatunk. Fejlesztjük értelmünket, s amily mértékben fejlődünk, olyan mértékben nő közösségünk az Atyával. Minden igazság, amire eljutottunk, eggyel több kapcsolata ennek a közösségnek. Fejlesszük lelkiismeretünket s általa nő erkölcsünk; igazságérzetünkkel egyenes arányban áll létközösségünk. Tisztább, kiterjedtebb szeretetünk mind-mind eggyel több kapcsolat Istennel. Képezvén lelkünket, hűségünk által közelebb jutottunk az ő Szentségéhez. Minden, amit e cél felé haladtunkban elérünk, közelebb viszen hozzá. Minél jobban törekszünk igazságra, jóságra, szeretetre és szentségre, — annál inkább vonz Ó is magához. Ilyenképpen a mi akaratunktól függőleg négyszeres tudatunk van Istenről: szellemünk, lelkiismeretünk, szívünk és lelkünk által. Ezeknek segítségével Istent abszolút igazságnak, jognak, szeretetnek és szentségnek ismerjük meg.

Azonban e közösségi viszonyt kisebbíthetem is. Mert amiképpen el lehet venni a testtől a testi táplálékot, azonképpen el lehet vonni a szellemet is az ő Istenétől. Természetesen csak egy bizonyos határig. A test koplaltatással megölhető, de a lélek nem. Ez köztudomású. Azután meg azt bizonyára senki sem merné állítani, hogy Júdás ugyanolyan létközösségben élt Istennel, mint Jézus. S ha Jézus a kísértéseknek nem tudott volna ellentállni, azt mondhattuk volna reá, hogy Isten hatása az ő lelkére kisebb lett, mint amekkora a valóságban tényleg volt.

A hívő emberek a legkülönbözőbb módokon próbálják Istennel való létközösségüket kiszélesíteni. E törekvésünkhöz mindennapi életünk az eszköz. Amilyen mértékben élünk szellemi képességeinkkel, ugyanolyan mértékben nő az Istennel való lelki közösségünk és kerül véges lényünk összeköttetésbe a végtelen lényvel.

Ha valaki törekszik megismerni az igazságot; ha lelkét céltudatosan távol tartja a tévedésektől; ha benső szemei tisztán és világosan látnak s lényében minden az örökkévaló felé fordul: az ilyen ember erkölcsi ereje kiterjed s Istennel való közösségét szorosra kapcsolja össze. Az ember lelkiismeretének ereje a végtelen lényvel való erkölcsi közösség mértéke.

Ha elnyomom állatias, önző vágyaimat, akkor megtanulok szelíd, önzés nélküli, jóakaró és barátságos lenni, és emberszeretőbben viselkedni az egész világ iránt. Ha nem szűnök meg uralkodni magamon, szívem nagyobb lesz mint volt. Így akinek a lelkében már van szeretet, annak Isten még ad hozzá s az ezáltal még szorosabb kapcsolatba kerül vele. Így lesz a szív gazdagsága az Istennel való szeretetközösség fokmérője.

Ha fejlesztem vallásos képességeimet s lelkem épp olyan állapotban tartom, mint érzelmemet; ha gyarapítani igyekszem Istenről való tudásomat; ha Őt tiszteltem, szeretem, benne bízom s parancsolatait megtartani törekszem, akkor a lelkem nagyobb lesz, mint volt. Amily mértékben lesz nagyobb, ugyanolyan mértékben lesz Istennel való közösségem is nagyobb, erősebb és bensőségesebb. Vallásos érzületemnek az ereje az Istennel való lelkiközösségem bizonyága. E közösségből táplálkozom, s minél többet veszek belőle, annál több lesz belőle bennem, s minél több lesz bennem, annál többre vágyom.

Mindez nem titokzatos, nem ritka dolog. Kezdetben — a gyermekben — a szellemi közösség rendkívül kicsi. Később, a fejlettebb korban már teljesebb. A gyermekek vallásos élménye csekély, néhány apró történet, pár vers és imádság az egész. De amint egyénisége fejlődik, szellemi, erkölcsi és vallásos élete is terjedelmesebb lesz. Milyen csodálatos, hogy aki a szellemi életben sok táplálékra vágyik, azt mind meg is kapja; aki pedig kevéssel beéri, annak soha sincs fölöslege. A szükséglet és a kielégülés itt egymással egyenes arányban áll. Semmi nem függ annyira tőlünk, mint az Istennel való életközösségünknek nagysága. Igaz, azt nem tudjuk megakadályozni, hogy szerencsétlenségek ne érjenek. De arra teljes befolyásunk lehet, hogy a kijelentés, amit az Atyától kapunk, életünk minden csalódása és sok gondja ellenére is megsokasodjék.

A hívő lélek teljes tudatossággal és komolysággal törekszik e közösség megvalósítására és annak minél jobban való kiszélesítésére. Megvizsgálja mindennapi életét, tekintete visszanyúlik a gyermekkorig s újra végignézi múltja minden külső és belső történetét. És úgy találja, hogy abban sok dolgot másképp kellett volna megtennie, viszont sok dolgot ma sem tenne másképpen. Itt szenvedélye, amott büszkesége ragadta el, belső vágyai és külső körülményei nagy megkísértések elé állították. Bánatot érez szívében bűnei miatt. De érzi erejét is és felkészüléssel várja az új megpróbáltatásokat. Tudatában van munkára kész képességeinek; látja a példatadó embertársait, lelke azok láttán megihletődik. Lelkéből a szépség új képe bontakozik ki s az emberi szeretetreméltóság eszménye öleli őt karjaiba. Aztán mindezek láttára így szól: „Ez az eszmény az enyém is, mert én is olyan szeretnék lenni!“ Rágondol az örök Bölcsességre, az Igazságra, a Szentségre, mely őt körülveszi, tudását elhalmozza és őt megáldja. Kinyújtja karjait a Szeretet felé, mely őt alkotta s rá gondot visel. Aztán mikor mindezekkel elkészült, lelke észrevétlenül egybekapcsolódik Istennel. És ez az egybekapcsolódás végtelen nyugalommal tölti el lelkét. Az örökké éber gondviselés láttára aggódó lelke megvigasztalódik; a végtelen Szeretet melegsége önbizalommal tölti el. Ez a megvigasztalódás és a visszanyert önbizalom életének új tartalmat és új formát ad, mert megtalálta Gondviselőjét és megtalálta önmagát.

Ez az imádság útja. Hogy ez így van, azt naponként lehet tapasztalni. Ha a hívő embert nem éri nagy fájdalom vagy rendkívüli öröm, ha nem sújtja le nehéz bánat, az ima hatása is kevésbé érezhető. De ha elviselhetetlen fájdalom gyötri, ha lelkiismeretét vádak marcangolják, akkor gyötrelmeinek mélységeiből az égre tekint fel és lélekben megálázkodva esedezik irgalomért gondviselő Urához. Istent igazán az ismeri, akit gyarlósága súlyos próbára tett s aki már-már elvesztvén min-

den reményét, sorsa örvényének szélén állva érezte az Úr gondviselését. Csak a szomorú, csak a vesztes, csak a megpróbált lélek tudja igazán, mi a gondviselés. Nem a 99 igaz, hanem az 1 megtért bűnös Isten végtelen irgalmának legfőbb bizonyítéka.

Mindez pedig nem csodatény. Nem Isten, hanem az ember változott meg, aki megpróbáltatásának nehéz óráiban visszatért az igazak útjára s ezáltal újra közel jutott Istenhez.

Mi naponként tudunk együtt lenni Istennel, ha őt tiszteljük, iránta hálások vagyunk, ha bízunk benne és szeretjük. Ez a naponkénti együtt-lét Istennel, a mi naponkénti imádságunk. Van aztán az imádságnak egy ritka faja, amely az ember életében kevésszer fordul elő. Ez az az imádság, amelyet életünk legnagyobb válságának perceiben mondunk.

Sok ember arra törekszik, hogy mindennapi imádkozása minden alkalommal rendkívüli eksztázisba hozza őt. Sokan kolostorba zárkozva egész életüket imádkozással akarják tölteni, hogy így minél intenzívebb és minél állandóbb mennyei gyönyörűséggel teljék meg lelkük. De napok, hetek múltával ez az ima közönséges foglalkozássá lesz; az ilyen ember lelkére hamar ránehezül az unalom, mert a vallás fája sem virágzik örökké. Éppen így tévedés azt hinni, hogy a folytonos imádkozással mindig ott lehet lenni Istennél.

Akik vallásra törekednek, azok az Istennel való létközösséget keresik. Istentől mindenki annyi kijelentést kaphat amennyit akar. Isten állandóan ad, Ő nem tagadja meg magát senkitől. Amennyi képességet ad ő valakinek, annyival gyarapítja kinek-kinek talentumát, annyival nyilatkozik meg.

Vannak hívő emberek akiknek lelkében elevenen él a vágy: minden dolgukban az emberi eszményt valósítani meg, méltó lenni ahhoz, aki e világnak teremtője és megtartója. Aki ilyen, az bizonyosan szellemi közösségben él Istennel.

Vannak segédeszközök is, amelyekkel az ember az önfejlesztést elősegítheti. Ilyen többek között a Biblia, a jó könyvek olvasása. Van olyan hívő lélek, aki egyedül és csöndben nő nagyra, másnak ehhez ünnepi alkalmakra van szüksége; az egyik megszagatja ruháit, a másik arccal kelet felé fordulva imádkozik. Azonban mindez csak külsőség, csak eszköz. Az Istennel való közösség nem hajlongás, nem ceremónia, nem olvasás és nem külsőség, hanem maga az élet. Csak az van Istennel és Istennél, akinek élete közös az ő életével.

Aki igazán létközösségben él Istennel, annak egész élete egy őszinte imádság. Az ilyen Istennel van minden dolgában és soha nem tesz olyat, ami miatt az Isten szégyenkezni volna kénytelen. Isten nem részrehajló, nem pártoskodó; nem válogat fajok és nemzetek között. Ő csak vár a hozzámérésre. Mindenütt ott van és mindenkihez közel van. Csak mi is legyünk hozzá közel. Nem csak jó cselekedetek vezetnek el hozzá, a bűnbánatban a bűn útjai is feléje visznek. Avagy nem éppen úgy örvendett Ő a megtérő bűnösnek, mint az igaznak?

Van valami a földön, ami nagyobb, mint minden templom; szentebb, mint minden oltár; kedvesebb, mint minden áldozat: az Atya számára mindenki Gyermeke. Ebből következik, hogy rendeltetésünk a földön az, hogy Atyánk számára a szó igaz értelmében mi mindenkor gyermekek legyünk, egymás iránt pedig testvérek.

A legnemesebb élet az, amelyik mindig hűséges és igaz, s mint ilyen létközösségben áll Istennel. Ez a mi unitárius keresztény hitünk.

JÉZUS TANÍTÁSA ISTEN ORSZÁGÁRÓL

Ha Jézust meg akarjuk igazán ismerni, nem öntudatáról és lelkiségéről kell kérdeznünk, hiszen a források nem árulnak el semmi közelebbit ezekről. Ehelyett érdeklődésünket arra kell összpontosítanunk, hogy tanításában és magatartásában mi volt központi jelentőségű, mire törekedett, valójában mit is akart. Mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy Jézus nem önmagát prédikálta, soha sem helyezte magát előtérbe. Személyét alárendelte az általa képviselt ügynek. És mi volt ez az ügy? Egyetlen mondatba sűrítve így fogalmazhatjuk meg: Jézus ügye Isten ügye volt a világban. Ma különösen azt szoktuk hangsúlyozni, hogy Jézust egészében és teljesen az ember érdekelte. Ez így igaz. De egészében és teljesen azért fordult az ember felé, mert mindennekfelett egészében és teljesen Isten ügye foglalkoztatta.

Úgy beszélt erről az ügyről, mint a közeledő Isten országáról (héberül: malkut Jahve; görögül: basileia tou theu). Ez a fogalom állt prédikálása középpontjában, de sohasem adott pontos meghatározást róla. A példázataiban azonban különböző képekben próbálta megrajzolni, hogy jelentését mindenki számára érthetővé tegye. A szövegekből világosan kiténik, hogy Isten országáról beszél és nem az egyházzal. A Máté evangéliuma által használt „mennyei országa” csupán másodlagos forma s a zsidók idegenkedését mutatja az istennév használatát illetően. Az „ország” itt nem uralkodási területet vagy érdekkört jelöl, hanem Isten uralmát, az Ő uralkodói tevékenységét jelenti. Ezért megfelelő elnevezés Isten ügye számára.¹

A bibliakutatás minden kétséget kizáróan tisztázta ezt a kérdést, s ma mindenki egyet is ért ebben. Jézus úgy lépett fel, mint Isten országa hirdetője; minden máségyéb prédikálásában és tevékenységében azzal kapcsolatban játszik szerepet és nyer értelmet. A tanítványi elhivatás, erkölcsi tanítása, a szóbeli hagyományról vagy a szertartási törvényről folytatott viták, sőt még a bűnök megbocsátásának meghirdetése, valamint a kiközösítettek befogadása Isten nevében — mindezek csak Isten országa hirdetésével összefüggésben válnak érthetőkké, vagy érthetetlenek maradnak. Valamennyi cím közül, amelyeket a századok során Jézusnak adtak, hogy minél találóbban jellemezzék őt, talán az a legjobb, amelyik összegezi történeti szerepét s amelyet Bultmann fogalmazott meg: Jézus Isten országa hirdetője.²

Az Isten országa kifejezés Jézus korában nagyon elterjedt és közháználható volt, s ezért még pontosabb jelentést követelt, különösen, amikor ellenfelei elnémitására használta. Mi is volt tehát Isten országa Jézus számára? Röviden összegezve előbb negatív, majd pozitív vonatkozásban a következőket mondhatjuk:

1. Nem egyszerűen Isten folyamatos uralma, amely a teremtés hajnalától működésben van, ahogyan azt a jeruzsálemi vallási vezetők értették, hanem Isten jövőbeni eszkatologikus országa.

— Nem vallási-politikai teokrácia vagy demokrácia, amelyet a zelota forradalmárok erőszakkal akartak megvalósítani, hanem Isten azon-

nali korlátlan uralma a világ felett, amelyet várni kell erőszakhoz folyamodás nélkül.

— Nem bosszúálló ítélet a tökéletesek és kiválasztottak javára, ahogyan azt az esszénusok és a kumráni szerzetesek értették, hanem örömmüzenet Isten végtelen jóságáról feltétel nélküli szeretetéről, különösen az elhagyottak és nélkülözők számára.

— Nem emberek által épített ország a törvény pontos betöltésén és magasabb erkölcsiségen keresztül, ahogyan a farizeusok értették, hanem Isten szabad cselekedete által létrehozott ország.

2. Az az ország, amelyben Jézus imájával (Mt 6,9—13) megegyezően Isten nevét igazán megszentelik, akaratát teljesítik, a földön, az emberek mindenben bővölködni fognak, minden bűnt megbocsátanak és gonoszságot legyőznek.

— Az az ország ahol Jézus ígéreteivel (Lk 6,20—22; Mt 5,3—10) összhangban a szegények, az éhezők, a sírók, az elnyomottak végérvényesen birtokolni fogják, ami megilleti őket, ahol fájdalom, szenvedés és halál végetérnek.

— Az az ország, amelyet nem lehet leírni, hanem csak hasonlatokkal közelhozni, mint pl. új szövetség, növekedő mag, aratásra váró búza, nagy vacsora, királyi menyegző.

— Ez az ország lesz — ahogyan azt a próféták megjövendölték — az igazságosság, a szabadság, a megfélemlíthetetlen szeretet, az egyetemes megbékélés, az örök béke országa. Ebben az értelemben tehát az üdvösség, a beteljesedés, a tökéletesség, azaz Isten jelenlétének ideje lesz: az abszolút jövendő³.

Ez a jövendő Istenhez tartozik. Az Isten ígéreteiben való prófétai hit határozottan konkretizálódott és felfokozódott Jézusnál. Isten ügye diadalmaskodni fog a világon. Ez a reménység az alapja az Isten országáról szóló prédikálásnak. Ez a remény nem táplálkozik a jelen nehézségei és reménytelensége iránti elfogultságból, amely teljesen más világ képét vetíti ki a rózsaszínű jövőbe. Ellenkezőleg, abból a bizonyosságból fakad, hogy Isten már a teremtője és ura ennek a világnak és a jövőben meg fogja jobbitani azt.

Jézus — kora apokaliptikus nemzedékéhez hasonlóan — Isten országát, az igazság, szabadság, öröm és béke országát a közeli jövőben várta. Forrásaink ismeretében végnélkül vitatkozhatnánk anélkül, hogy biztos eredményre jutnánk, vajon Jézus Isten országa eljövételét halála előttre vagy utánra várta-e. Módszertani hiba lenne részünkről, ha a könnyebb utat választanánk és kizárva a legnehezebb és legzavaróbb szövegeket Jézus prédikálásából, minden további nélkül a későbbi hatásoknak tulajdonítanánk azokat.

Jézus nem értelmezte az „országot“ Istennek Izrael és a világ feletti folyamatos uralmaként, hanem mindig jövendőbelinek fogta fel. Számos mondás van, amelyek kifejezetten Isten országa közelségéről beszélnek vagy azt feltételezik (pl. Mk 1,15). Az igaz, hogy Jézus visszautasította a pontos idő megjelölését (Mk 13,4—6,32; Lk 17,20—21). De nem találunk egyetlen olyan mondást sem, amely azt a távolabbi jövőre tenné. Ellenkezőleg, a szinoptikus hagyomány legrégebb rétege azt igazolja, hogy Jézus a közvetlen jövőben várta Isten országát. Az „imminens várakozás“-ra utaló klasszikus szövegek: Mk 9,1; 13,30; Mt 10,23 olyan

botránykő lettek volna a következő nemzedék számára, hogy hitelességükhöz nem fér kétség. Jézus és bizonyos tekintetben az ősegyház, valamint Pál apostol is, még életében várta Isten országa eljövételét. Ebben a kérdésben a bibliakutatás általában egyetértésre jutott.

Természetesen az idő múlásával — magában az Újtestamentumban is — megfigyelhető e kijelentések enyhítésének és felcserélésének félreérthetetlen folyamata. De ez a fogalomfejlődés az Újtestamentumban egyszerűen aláhúzza azt a tényt, hogy Jézus maga nem csupán „prófétai hévvel“ beszélt Isten országa közelségéről, hanem valóban hitte is azt. Egyedül csak ez a hit magyarázhatja meg azokat a rendkívül sürgető felhívásokat, mint az élet biztonsága, az élelem és ruházat felőli törődés (Mt 6,25—34), a meghallgatást igénylő imádság (Mt 7,7—8), a hegyeket mozgató hit (Mt 17,20), a halasztást nem tűrő elhatározás (Lk 9,62), sőt még a Miatyánk és a Boldogokról szóló tanítás is ide sorolható.

Az Isten országáról szóló példázatok megerősítik ezt a magyarázatot. Általánosan elfogadott megállapítás, hogy a példázatok a Jézus-hagyomány alaprétegéhez tartoznak, mivel nem származhattak sem a késői judaizmusból, sem a húsvét utáni közösségtől. A példázatok nem voltak rejtett értelműek, vagy különleges magyarázatra szorulók, hanem általuk Jézus mindenki által érthetően Isten országa jövetelének útját készítette elő. Mert ez az ország, amelyért érdemes mindent odaadni — mint a drágagyöngyért vagy a szántóföldben elrejtett kincsért (Mt 13,44—46) — mindig a jövőendő országa, amint azt világosan mutatják a halászhálóról (Mt 13,47—50) és a búza és konkolyról (Mt 13,24—30) szóló példázatok. Az önmagától növekedő mag példázata (Mk 4,26—29) nem egyszerűen azt jelenti, hogy Isten országa már itt és kifejlődően van, hanem hogy „önmagától jön“. Ugyanígy a mustármag és a kovász példázatai (Mk 4,30—32; Mt 13,33) nem a növekedés természetes folyamatát szemléltetik, hanem azt a hatalmas különbséget, amely a jelentéktelen kezdet és a rendkívüli eredmény, a végső kifejlődés között van. Ezek tehát nem a fejlődés, hanem az ellentét példázatai. Vigyáznunk kell itt, hogy az organikus fejlődés modern gondolatát ne vetítsük vissza Jézus korába és gondolkodásába.⁴

A választ sürgető kérdés ezután az, hogy Jézus prédikálása Isten országáról így nem egyszerűen csak a késői zsidó apokaliptika egy formája-e? Végül is Jézus nem egy apokaliptikus fantasztá volt-e, aki tévhitben élt? Másszóval nem tévedett-e? Az igazat megvallva nekünk nincsenek dogmatikai kötöttségeink ezt így kijelenteni. Errare humanum est. És ha a Názáreti Jézus igazán ember volt, ahogyan ezt valljuk, ő is tévedhetett. Valóban kozmikus viszonylatban ez tévedésnek nevezhető. De vajon a „tévedés“ kifejezés teljesen megfelelő-e ebben az összefüggésben?

A kérdést azzal nem oldjuk meg, hogy az ősegyházra háritjuk az ódiumot, mondván, hogy ő a felelős a végesemények folyamatának a leírásáért, így a Márk 13. fejezetben található képekért is, mint amilyenek: a templom megszenteltségtelenítése, a hamis próféták megjelenése, a háború, a természeti csapások, az éhség, Jézus követőinek üldözése, az ítélet. Természetesen nem lehet mellőznünk azt a tényt, hogy ez az ún. szinoptikus apokalipszis tartalmaz az apokaliptikus hagyományokhoz tartozó és későbbi tapasztalatok magyarázatából származó anyagot.

Az a törekvés, hogy a lehető legnagyobb pontossággal állítsanak össze egy apokaliptikus időrendet, olyan kifejezésekből is látható mint „aki olvassa, értse meg“ (Mk 13, 14). Megállapítást nyert, hogy Jézus az apokaliptikusokkal ellentétben nem akarta az emberi kíváncsiságot kielégíteni Isten országa pontos idejének és helyének megjelölése, az apokaliptikus események és titkok felfedése, vagy az apokaliptikus dráma folyamatának megjósolása által. Tehát amire prédikálásában összpontosított és ami meghatározta egész tevékenységét, abban nem tévedett. Mindazáltal marad a kérdés: nem tévedett-e akkor — amint az a kétségtelenül hiteles anyagból kitűnik —, amikor Isten országa eljövételének közelségét várta?

Az összehasonlítás kedvéért hadd tegyünk fel egy másik kérdést: tévedett-e a világ és az ember hat nap alatti teremtéstörténetének elbeszélője, mivel ellentmondásba került a dolgok eredetével kapcsolatos későbbi tudományos elmélettel?

A Biblia a teremtéssel kezdődik és látja a véget mint Isten teremtetői munkájának kiteljesedését. Sem az „első dolgok“, sem az „utolsó dolgok“, sem az idő hajnala, sem vége közvetlenül nem érhető el a tapasztalás számára. Nincsenek tanúk. A világ teremtését és befejezését csupán képekben lehet leírni és elbeszélni: költői képeket és elbeszéléseket használunk a ténylegesen kimondhatatlan leírására. Amint a bibliai protológia nem lehet a kezdetkor végbement eseményekről adott beszámoló vagy történet, úgy a bibliai eszkatológia sem lehet előlegezett beszámolója vagy megjövendőlése a bekövetkező eseményeknek. Mindkettő a felhasznált képi anyagot és kifejezési eszközöket saját korából merítette, amelyek a mai ember számára nem bírnak különösebb jelentőséggel. Ami fontos, az az elbeszélésekben rejlő üzenet. Isten országát, az ő uralmát egyedül az ő hatalma hozza el és ez — ma már jobban tudjuk — meghaladja minden fogalmunkat és szóképünket.⁵

Jézus természetszerűen felhasználta kora apokaliptikus hagyományának gondolatait és képalkotását. És mégis kifejezetten visszautasított bármilyen számítgatást az eszkatológiai beteljesedést illetően és a vég-sőkig tartózkodott Isten országa bármilyen színes leírásától. Elvileg az azonnali várakozás feltételei között maradt az apokaliptika látóhatárán, ami számunkra ma különösnek tűnik. Mai gondolkodásunk fényénél azonban meg kell mondanunk, hogy a közvetlen várakozás nem Jézus tévedése volt, hanem az egy időhöz kötött és időtől meghatározott világnézet volt, amelyben Jézus osztozott kortársaival. Ez az apokaliptikus eszmei keret és sajátos értelmezés idegen a mi felfogásunktól, és ma csak elrejtene és eltorzítaná a mögötte levő valóságot.

Bármennyire is érthetőek sajátos formájukban, a példázatok titkot tartalmaznak, „Isten országa titkát“ (Mk 4,11—12).⁶ Az a feltevés, hogy Jézus ezeket a szavakat csak tanítványaihoz intézte és nem a néphez általában, az evangélista egyéni értelmezésének az eredménye. A példázatok éppen az ellenkezőjét bizonyítják. Később maga az evangélista állítja kifejezetten, hogy Jézus „sok ilyen példázatban hirdeti vala nékik az igét, úgy amint megérthették vala“ (Mk 4,33). Dehát akkor mi áll Isten országa titka, amit a példázatok hirdetnek?

Amikor előbb a növekedésről szóló példázatokkal kapcsolatban az ellentétéről beszéltünk, csak félig közelítettük meg az igazságot. Egy dol-

got ismét hangsúlyoznunk kell: Jézus nem tanította Isten országa fokozatos kifejlődését. Az ország Isten cselekvése által jön el. De a kicsi kezdet és a nagyszerű kifejlődés közti ellentét dacára ott van az ígélet: a mustármagban a hatalmas bokor, a tésztát megkelesztő parányi kovászban sokak kenyere, az alig észrevehető búzaszemben a gazdag aratás, dicsőséges befejezés a jelentéktelen kezdetben. És hol van ez a kezdet kibontakozóban, ha nem magával Jézussal? Valójában ki a magvető, aki elhintette a magot a jó földre és százszoros termést ért el (Mk 4,3—8)? Jézus, aki egyszerű beszédében és szerény ténykedésében művelte mindezt: szavában, amikor hívta a szegényt, az éhezőt, a sírót és az elnyomottat; cselekedeteiben, amikor megsegítette és felkarolta a beteget, a szenvedőt, az ördögöst, a bűnöst, a reményét vesztőt. Ott van már Isten országa ígérete, ahol a bűn, fájdalom, szenvedés és halál véget érnek; a teljes igazságosság, szabadság, szeretet, megbékélés és örök béke országa, Isten végérvényes jövődjéje. Jézus életében és tevékenységében Isten neve már megszentelődött, akarata megvalósult a földön, a bűnök megbocsátást nyertek és a gonosz felett győzedelmeskedett, benne itt és most a beteljesedés ideje érkezett, maga Isten országa virradt fel — „köztetek“ (bennetek) (Lk 17,21). Tehát benne, örömezetében és cselekedeteiben található fel „Isten országa titka“.

Ha komolyan vesszük Jézus közvetlen várakozását Isten országával kapcsolatban, el kell ismernünk, hogy kezdet és vég, jelen és jövő nem választható el egymástól. Pedig ezt tesszük, ha a szinoptikus prédikálásnak csak egy rétegével foglalkozunk, elhagyva minden mást, ami nem hiteles vagy jelentéktelen. Jézus tanítása nem csupán a késői zsidó apokaliptika egy formája, amelyet csak a jövő dolgai érdekelnek és nincs semmi igénye a jelenhez szemben. Nála a kettő egységet alkot.

Eppen ezért meg kell próbálnunk az evangéliumokban található jövőről és jelenről szóló kijelentéseket különböző utakon összekapcsolni. Nem lélektanilag kell értelmeznünk, mint Jézus lelkiségének különböző kedélyállapotait; sem életrajzilag, mint Jézus életének különböző szakaszait; és nem is mint a szinoptikus hagyomány egymástól eltérő rétegeit.⁷ A jelent és a jövőt úgy kell látnunk, mint alapvető feszültséget, amelyet nem lehet feloldani. A „még nem“ és „de már most“ ellentéte szemlélteti ezt. Jézus jövővel kapcsolatos mondásait nem úgy kell értelmeznünk, mint apokaliptikus információt, hanem mint eszkatologikus ígéretet.⁸ Ezért nem lehet Isten országa jövőjéről beszélni a jelen társadalmára kiható következmények nélkül.

Isten abszolút jövője az embert a jelenbe helyezi. A jövőt nem lehet elszigetelni a jelen megkárosítása nélkül. Isten országa nem lehet csupán vigasztaló ígéret a jövőt illetően, sem a kegyes kíváncsiság kielégítése vagy a beteljesületlen ígéretnek és félelmek kivetítése. Eppen a jövő fényénél kell az embernek megismernie a jelen. A reménység által lehet a jelen világot és társadalmat nemcsak értelmezni, hanem megváltoztatni. Jézus tehát nem akart tájékoztatást adni az idő végéről, hanem Isten országa szemléletében a jelen felé fordult felhívásával.

Jézus prédikálása Isten országáról megőrizte vonzerejét. A világ vége nem jött el, azonban az üzenet megtartotta jelentését. A prédikálás apokaliptikus vonatkozásai alámerültek az időben, de az ügy, amit Jézus képviselt lényeges maradt még a megértés és eszmék új keretei

között is. Amire nekünk figyelniünk kell: Isten jövője. És ennek a jövőnek fényénél kell alakítanunk a jelent mind egyéni, mind közösségi síkon. Itt és most. Az apokaliptikus jelleg eltűnése ellenére Jézus felhívása Isten országa jöttével kapcsolatban nem vesztette el sürgető voltát. Ezt fejezi ki felhívásában (Mk 1,15) a „metanoieta”⁹ kifejezés, melyet helytelenül fordítottak megtéréssel. Többről van itt szó, mint külső bűnbánatról. A megváltozásban Jézus döntő elhatározást kér az embertől, új gondolkodás- és cselekvésmódot. Ez egy teljesen végleges választás kell legyen: az élet újraértelmezése, új életmagatartás, egészében új élet.

Jézus nem várja a bűnök beismerését, vagy megvallását attól, aki meg akarja változtatni életét, mint ahogy nem érdekli annak múltja sem, amit természetesen maga mögött kell hagynia. Ami számít: egyedül a jobb jövő, az a jövő, amelyet Isten ígér és ad az embernek, s amely felé kell fordulnia fenntartás nélkül, visszavonhatatlanul, ha egyszer „kezét az ekeszarvára vetette” (Lk 9,62). Csak így válik alkalmassá Isten országára.

A végleges döntés órája itt és most van, nem az ember vagy az emberiség idejének végén. És egészen személyes jellegű mindenki számára. Az ember csak úgy válik készséggé, ha tisztában van belső önmagával és szembe tud nézni az erkölcsi követelményekkel. Sem a döntést, sem a felelősséget nem lehet áthárítani a közösségre. Mindenkinek önmagát kell elköteleznie, önmagát adnia. A példázatok hasonlatával élve a drágagyöngy és a szántóföldben elrejtett kincs személyes ügyvévé lesz. Így már most minden — élet és halál — kockán forog, mert az önfeláldozáson keresztül az ember megnyeri önmagát vagy ennek elmulasztásával elveszíti (Lk 17,33; Mt 10,39).

A megváltozás csak úgy lehetséges, ha az ember bizalommal fordul az evangélium felé, s bízik Istenben azzal a bizalommal, amely nem szégyenít meg s amelyet hitnek nevezünk. Az a hit ez, amely hegyeket mozdíthat el (Mt 17,20) és amely osztozik a legkisebb búzamagban rejlő ígéletben is. A jövőt illetően ez a hit a reménység dimenziójával bír: a reménységben a hit eléri célját, másfelől pedig a hit állandó alap marad a reménység számára.¹⁰

A megváltozásban mint az Isten országába való belépés feltételében Jézus az embertől nem hősiességet vár, hanem annak a bizakodó háláját, aki megtalálta a szántóföldben a kincset és megszerezte a drágagyöngyöt. Az ő modelje a gyermek, inkább mint a hűséges szolga, nem azért mert a gyermek feltételezett ártatlansága romantikus ideál lehet, hanem mert a gyermek — kicsi és gyámoltalan — természetesnek veszi, hogy megsegítik és megajándékozzák, s hogy őszintének és bizakodónak kell lennie (Mk 10,15). Jézus tehát ezt a gyermeki hálát várja, amely nem a jutalomra néz, mint az otthonmaradt fiú, aki hosszú éveken át ezért dolgozott és a végén mégsem részesült belőle (Lk 15,29). Az embernek nem a jutalom vagy a büntetés szemelőtt tartásával kell cselekednie, azok nem lehetnek az erkölcsi cselekvés indító okai. De cselekvésében az ember tudatában lehet felelősségének: minden gondolatával, szavával és tetteivel Isten előtt áll.

A felelősség elfogadása azonban nem jelenti a törvény odaadó betöltőinek merev kedélytelenségét. Jézus felhívása a megváltozásra, egy-

ben örömeire való felhívás is. A Hegyi beszéd nem a kötelességek új felsorolásával kezdődik, hanem az áldások (boldogok) előszámlálásával (Mt 5,3—12). Mivel Isten nagylelkűen jó, a szőlőmunkásoknak nem lehet okuk az irigységre (Mt 20,15). A tékozló fiú „igaz” testvérének is örvendeznie kellett volna (Lk 15,32). Az addigi bűnös múlttal való szakítás és az egész embernek Istenhez való visszatérése örömteli esemény Isten és ember számára egyaránt. A teher így lesz könnyű és az iga gyönyörűsége (Mt 11,30), amit az ember örömmel hordozhat, ha alárendeli magát Isten akaratának.

És mi Isten akaratát, amit az Ő országában megvalósítani akar? Jézus tanításából nyilvánvalóvá lesz, hogy Isten semmit sem akar önmagáért, az ő előnyére, nagyobb dicsőségére. Isten az ember igazi nagyságát és tényleges méltóságát akarja. Ez a jelentése Isten abszolút jövőjének, győzelmének, az Ő országának, amelyet Jézus hirdet.

Isten akaratát az ember jólétével, Isten ügyét az ember ügyével azonosítani csak a szeretetben lehet.¹¹ Ezért helyezi Jézus Isten országáról szóló prédikálásának középpontjába a szeretet kettős parancsolatát: Isten és ember szeretetét. Amikor az írástudó megerősíti Jézus feleletét, így szól hozzá: „Nem messze vagy az Isten országától” (Mk. 12, 34).

Jézus számára Isten szeretete nem azonos az ember szeretetével, mivel Isten nem azonos az emberrel. Azonban Isten feltétel nélküli szeretetének fényénél, amely mindent magához ölel (Mt 5, 45), szeretni lehet embertársunkat is úgy amilyen, korlátaival és hibáival együtt. Kétségtelen, hogy Jézus Istennek adja az elsőbbséget éppen az ember érdekében. Ezért igényli az egész embert: akaratát, szívét, legbenső énjét, magát a személyt. És ezért van, hogy amikor valaki bízó hittel viszszeret hozzá, nem többet és nem kevesebbet kér, mint szeretetet: „Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és teljes erődből. Ez az első parancsolat” (Mk 12, 30).

Ez a szeretet azonban nem jelent egyfajta misztikus egyesülést Istennel, amelyben az ember megpróbál elszakadni a világtól és az embertől. Végül is Isten szeretete az ember szeretete nélkül egyáltalán nem szeretet. De a kettőt soha sem szabad összetévesztenünk és felcserélnünk. Amikor felebarátom felé fordulok, nem szükséges vállam felett visszanézni Istenre, vagy kegyes beszélgetésbe kezdenem, amikor segíteni akarok valakin. A szamaritánus anélkül segített, hogy valamilyen vallási indítékot keresett volna: a rablók kezébe esett ember szüksége elegendő volt számára, és ebben a pillanatban teljes figyelmét a szerencsétlen emberre összpontosította (Lk 10, 30—35).

Jézus számára a szeretet elsősorban nem szavakból vagy érzelmekből áll. A szeretet inkább egy hatalmas, bátor tett. Ő ugyanis a gyakorlati és ezért a konkrét szeretet mellett foglal állást. Ezért a második parancsolat szerint a szeretet nemcsak egyszerűen az ember szeretete, hanem alapvetően a felebarát szeretete (Mk 12,31). Ez nem általában a tőlünk távol élő emberé, akivel nem vagyunk személyes kapcsolatban, hanem egészen konkrétan a legközelebbi felebarát szeretete. Isten szeretetét a felebaráti szeretet igazolja s ugyanakkor a felebaráti szeretet az Isten szeretetének mérföldköve. Annyira szeretem Istent, amennyire szeretem felebarátomat.¹²

És mennyire kell szeretnem felebarátomat? Jézus válasza félreérthetetlen: „mint önmagadat“. Itt nem marad semmi rés a kiutat keresőknek, ugyanis feltételezhetjük, hogy az ember szereti önmagát. Éppen ezért az ember természetes magatartása önmagával szemben kell legyen a mértéke a felebarát iránti szeretetnek. Jézus egészen radikális változást kér az embertől: elfogadni a másik egyén álláspontját, azt adni másoknak, amit gondolunk, hogy minket is megillet, és úgy bánni embertársainkkal, ahogyan mi is szeretnénk, hogy velünk bánjanak (Mt 7,12).

Az Isten és felebarát iránti szeretet közös nevezője ezért az önzés elhagyása és az önfeláldozás készsége. Csak amikor nem élek többé már önmagamnak, lehetek egészen nyitott Isten felé és fenntartás nélküli felebarátommal szemben, akit Isten éppen úgy részeltet az Ő országában, mint engem. De ki a felebarát? Jézus nem meghatározással felel erre a kérdésre, hanem egy példázat elmondásával (Lk 10,29—37). Eszerint az én felebarátom nem csupán az, aki kezdettől fogva nagyon közel áll hozzám. Felebarát lehet egy teljesen idegen is, akivel éppen találkozom egy sajátos élethelyzetben. Lehetetlen előre megmondani, hogy ki legyen a felebarátom. A példázat szerint felebarát az, akinek szüksége van rám, itt és most. Ám nem is ez a legfontosabb szempontja Jézusnak, hanem a tőlem elvárható szeretet szükségessége konkrét esetben, konkrét szükségben a hagyományos erkölcsi szabályoktól eltérően.

Így válik a szeretet Isten országa alaptörvényévé, és megélése által közelebb jön hozzánk Isten és az Ő országa. Mikor mondhatja majd nekünk is Jézus: „Nem messze vagy Isten országától“? A jövő Istené, de a jelen az emberé, hogy alakítsa azt és tegye lehetővé Isten országa eljövételét. Addig is hangzik felénk az örök felhívás: „Betelt az idő és elközelített az Istennek országa; térjete (változzatok) meg és higyjete az evangéliumban“ (Mk 1,15).

JEGYZETEK

¹ Dibelius M.: *A Study of the Gospels and an Essay on "The Motive for Social Action in the New Testament"*, 1963. 60. Vö. Schnackenburg R.: *God's Rule and Kingdom*, New York, 1963. 13.

² Perrin N.: *Rediscovering the Teaching of Jesus*, New York, 1967. 54.

³ Küng H.: *On Being a Christian*, New York, 1976. 215.

⁴ Jeremias J.: *The Parables of Jesus*, New York, 1972. 150. Vö. Dodd C. D.: *The Parables of the Kingdom*, New York.

⁵ Bultmann R.: *Kerygma and Myth*, I. London, 1953. 1—44.

⁶ Bornkamm G.: *Jesus of Nazareth*, London/New York, 1960. 69—75.

⁷ A lélektani értelmezés képviselője Bousset W.; az életrajzi megkülönböztetés hívei Weiss J., Wernle P. voltak; a hagyomány rétegeiben való különbséget Dodd C. H. képviseli.

⁸ Kümmel W. G.: *Promise and Fulfilment*, London, 1957.

⁹ Bultmann R.: *Theology of the New Testament*, I. New York, 1951. 4—20.

¹⁰ Küng H.: i. m. 250.

¹¹ Bornkamm G.: i. m. 115—17.

¹² Kümmel W. G.: *The Theology of the New Testament*, New York, 1973. 54—55.

AZ ANTITRINITARIZMUS A XVI. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

1979. május 15—19. napjain nemzetközi tudományos ülészakot tartottak Siklóson Dávid Ferenc halálának 400. éves évfordulója alkalmával. Az ott elhangzott előadások a múlt év folyamán könyvalakban is megjelentek.* Klaniczay Tibor Akadémikus előszava után a kiállításban szép formájú könyv angol, német, francia és olasz nyelven tartalmazza a neves román, magyar, lengyel, olasz, amerikai, holland, német, cseh tudományos kutatók, egyetemi és teológiai tanárok előadásait, összesen huszonkettőt.

A tanulmányok már csak azért is érdeklődésre tarthatnak számot, mert csaknem valamennyi, közvetve, vagy közvetlenül foglalkozik szűkebb hazánk, Erdély, akkori történetével. A tudományos ülészak azért vált időszerűvé, mert „Dávid Ferenc a magyar reneszánsz markáns személyisége volt, aki kudarca és tragikus halála ellenére egy gyakran üldözött, de szellemi és erkölcsi értékekben gazdag közösség alapítója és profétája lett.“ Az előző számba veszi a Dávid Ferencel foglalkozó legjelentősebb magyar könyvészeti anyagot (Kénosi Tózsér, Uzoni Fosztó, Jakab Elek) és az utóbbi évtizedekben az antitrinitarizmusnak szentelt külföldi kutatásokat, különösen az olasz Delio Cantimori, az amerikai Earl Morse Wilbur és a lengyel Stanislaw Kot értékes munkásságát és eredményeit. Az ülészak szervezői úgy vélték, hogy Dávid Ferenc emlékét legmértőbben azzal idézhetik, ha a témákat nem szűkítik le az ő életére, hanem az egész antitrinitarizmust, a XVI. századi haladó mozgalomra kiterjedő modern kutatások nemzetközi eredményeit mutatják be.

Sajnos nincs helyünk részletesen foglalkozni az egyes tanulmányokkal, még teljes címüket sem tüntethetjük fel, és meg kell elégednünk a vitatott problémák felvázolásával, a szerző nevének pusztá feltüntetésével. A kötet az egyes tanulmányokat a szerzők betűsoros rendjében közli, mi igyekszünk ezeket témakörök szerint ismertetni.

Az antitrinitarizmus első képviselői abból a feltételezésből indultak ki, hogy a kereszténység az idők folyamán eltért eredeti alapjától és téves tanításokat, hamis tételeket fogadott be, következésképpen vissza kell menni az ősi alaphoz, amelyet a Biblia hamisítatlanul megőrzött. Nem véletlen tehát, hogy az antitrinitarizmus első nagy képviselőjének, Servet Mihálynak egyik értékes műve *A kereszténység helyreállítása — Christianismi Restitutio* — címet viseli. Balázs Mihály tanulmányában azt vizsgálja, milyen volt Servet műveinek kelet-európai fogadtatása. Kutatásai során, többek között, arra az eredményre jut, hogy Blandrata és Dávid Ferenc egyes munkáiban felismerhető Servet közvetlen hatása.

Az antitrinitáriusok ellen gyakran felmerült a „zsidózás“ vádja. Dán Róbert, e kérdés alapos ismerője, a *zsidózás, judaizálás* fogalmának

* *Antitrinitarism in the Second Half of the 16th Century*. Edited by Róbert Dán, and Antal Pirnát. 1982 E. J. Brill Leiden 352 l.

történeti alakulását tekinti át. A fogalom héber, majd görög tartalmának vizsgálata után, a szerző rámutat, hogy a reformáció korában a hitvitázók gyakran nevezték egymást „zsidóknak“. Ez a vád elhangzott például Reuchlin, Münster, Zwingli, de Luther és Calvin ellen is. Erdélyi viszonylatban a jezsuiták általában a kolozsvári antitrinitáriusokat és természetesen Dávid Ferencet tartották zsidóknak. Dán, aki korábban értékes monográfiát írt a valóban zsidó Matthias Vehe-Gliriusról, meghatározza a fogalom reformációkori tartalmát, mely szerint a szó csak azokra alkalmazható, akik a zsidó vallástól csupán abban térnek el, hogy elfogadják a kereszténység minimális követelményét, vagyis Jézus ember volta mellett elismerik Messiás voltát is, de a hangsúlyt az Ótestamentumra és a rabbinikus iratokra helyezik. A fogalom tartalmi tisztázása kiküszöböli a történetkutatásban máig érvényesülő téves felfogásokat és értékeléseket. Dán Vehe-Glirius, Eőssi Andrást, a lengyel Stanislaw Reskót és az angol Matthew Hammondot tekinti a judaizmus fő képviselőjének.

Három tanulmány közvetlenül kapcsolódik Dávid Ferenc életéhez és tevékenységéhez. Makkai László Melius Péternek egy nem régen felfedezett, 1569-ben kiadott, az antitrinitáriusokat is támadó kátéját ismerteti és hasonlítja össze azzal a korábban megjelentetett kátéjával, amelyben a társadalmi kérdések jobban érvényesülnek. Melius nemcsak cáfolja az antitrinitáriusok tanításait, hanem személy szerint elmarasztalja Dávid Ferencet, és többek között „törökösökkel“ vádolja. Ez a vád abban a korban nagyon súlyos volt, mert keresztényellenességet és hazaárulást tételezett fel. A szerző a török előtörésével és Melius székhelyének, Debrecennek sajátos helyzetével magyarázza a káté elkeseredett kifakadásait. „A Blandrata által feltételezett ökumenizmus — írja Makkai — kész volt befogadni a zsidókat és a muzulmánokat. Ez volt az egyik fő oka annak, hogy Melius visszautasítja az antitrinitarizmust.“

Erdő János Dávid Ferenc biblicizmusát veszi vizsgálat alá, vagyis azt, hogy hogyan viszonyult Dávid Ferenc érveinek legfontosabb és, racionalizmusa mellett, csaknem egyetlen alapjához és mértékéhez: a Bibliához. Barátai és ellenfelei egyaránt elismerték alapos bibliai ismereteit. A tanulmány számba veszi azokat a Biblia-kiadásokat, amelyek a reformátor rendelkezésére állottak. Ezek között első helyen áll Rotterdami Erasmus Újszövetség kiadása, amelyről Dávid Ferenc is elismerőleg szól, és dicséri a nagy humanista szövegbírálatát. Ezt az Újtestamentumot 1557-ben Brassóban is kiadták. A számos kiadás ellenére Dávid Ferencnek szándékában volt, főleg Vehe-Glirius és Palaeologus Jakab bevonásával, egy új szellemű bibliafordítást közreadni. Arra a kérdésre, hogy vajon Dávid Ferenc munkái nem igazolják-e azt a feltevést és az ellene gyakran elhangzó vádat, hogy a hangsúlyt az Ótestamentumra helyezte, a tanulmány a reformátor fontosabb műveiben található bibliai idézetek alapján összeállított statisztikai érvekkel meggyőzően bizonyítja, hogy számára a háromság tagadása nem jelentette a kereszténység elvetését, hanem csupán olyan tanok és tételek cáfolatát, amelyeknek alapja a Bibliában ki nem mutatható. A felhozott statisztikai adatokból az is világosan kiderül, hogy a hangsúlyt, a küzdelmet és a félelmet ihlető Ótestamentummal szemben, ő is az Újtestamentumra helyezte, mely szerinte a kegyelmet, a szeretetet és a lélek örö-

mét hirdeti. A zsidózás vádját már a bibliai könyvek használata is szer-
tefoszlhatja.

Az antitrinitarizmus ismert kutatója, Pirnát Antal, a vértanúról és a politikusról, vagyis Dávid Ferencről és Blandratáról írt érdekes, meg-
gondolkozató tanulmányt. Úgy véli, hogy a jezsuita Leleszi Jánosnak
Rómába küldött jelentése Dávid Ferenc peréről sok szempontból új
megvilágításba helyezi Dávid Ferenc és Blandrata magatartását. Majd
ismerteti a gyulafehérvári per lefolyását és ennek előzményét, az 1579.
április 26-ára Tordára összehívott zsinatot, melynek meghívó levelét
Blandrata küldte szét és hozzácsatolt 16 tézist Dávid Ferenc-i és sa-
ját változatban. A szerző feltételezi, hogy a Dávid Ferencnek tulajdonított
téziseket nem ő, hanem Vehe-Glirius állította össze, de Dávid egyet-
értett velük és hajlandó volt azokat nyílt vitában megvédeni. Blandrata
előnyére szolgált az a tény, hogy nemcsak az erdélyi, hanem az egész
középkelet-európai politikai és vallási helyzetet jól ismerte, s ugyan-
akkor a teológiai kérdések sem voltak idegenek számára, mint ahogyan
azt némelyek feltételezik. Egyrészt szüntelen kapcsolatban állott a fe-
jedelem udvarában megfordult olasz haladó gondolkodókkal és antitri-
nitáriusokkal (Paolo Alciati, Dionisio Avolo, Niccolo Buccella, Marcello
Squarcialupi, Faustinus, Zenonus, Niccolo Paruta stb.), másrészt neki
volt egyedül lehetősége megismerkedni a titokban terjesztett antitri-
nitárius írásokkal. A megváltozott politikai helyzetben a további újítások-
kat és különösen a *non-adorantizmus* terjesztését veszedelmesnek tar-
totta, mert tudatosan arra törekedett, hogy az antitrinitáriusok között
és általában a protestánsok között a hitelvi ellentétek ne vezessenek
szakadáshoz. A tanulmány áttekinti a vallási és politikai okokból ki-
alakult nyugtalanságot Lengyelországban, amelytől Erdély nem volt
teljesen mentes. Ezt jelzi a kolozsvári szász pap, Elias Gozmidale me-
nekülése Lengyelországba.

Az Erdélyben tartózkodó Palaeologus, Neuser és Vehe-Glirius hatása
alatt Dávid Ferenc eszméi is lényeges változáson mentek át, és könnyen
belső nyugtalanságot kelthettek volna. Blandrata ezt felismerve elle-
nezte a *non-adorantizmus* terjesztését, Dávid Ferenc azonban kitartott
tételei mellett és vállalta a vértanúságot.

Több tanulmány az antitrinitarizmus egyes képviselőivel vagy azok
valamelyik művével foglalkozik. Így a kiváló cseh tudós, Ružena Dostá-
lová, Palaeologus Jakabnak a volt kolozsvári unitárius kollégium könyv-
tárában őrzött Lisznyai-kódexben (jelenleg a Román Tudományos Aka-
adémia könyvtárában) fennmaradt *De Anima* című művével kapcsolatban
az antitrinitáriusoknak a lélekről és a lélek halhatatlanságáról vallott
tágabb ideológiai összefüggéseit elemzi.

Keserű Bálint tanulmánya az utóbbi időben a történeti kutatást egy-
re jobban foglalkoztató, antitrinitáriussá lett jezsuita Christian Francken-
nek a magyar nyelvterületen kifejtett tevékenységét és egy eddig is-
meretlen művét, a *Disputatio inter theologum et philosophum de incerti-
tudine religionis Christianae* (Vita a teológus és a filozófus között a ke-
resztény vallás bizonytalanságáról) mutatja be a rá jellemző alaposság-
gal. E művében Francken nemcsak a radikális reformáció képviselője-
ként, hanem a valláskritika előfutáraként is jelentkezik.

Szabó Géza a magyar antitrinitárius költőről és teológusról, Bogáti
Fazakas Miklósról ír alapos, jól dokumentált tanulmányt. A költő éle-

tének és gazdag irodalmi tevékenységének elemzése során a tanulmány felvázolja a kor politikai és társadalmi életét, az erdélyi antitrinitarizmus eszmei harcait, a Gerendi-kör ideológiai felfogását és törekvéseit. Kiderül, hogy Bogáti nemcsak jeles költő volt, hanem kora egyik legképzettebb teológusa és egyes bibliai könyvek hozzáértő, tudós magyarázója is. Mint érdekességre figyelhetünk fel Bogátinak a XVI. századi, kolozsvári *Calendarium Historicum* egyik lapjára tett megjegyzésére, mely szerint Dávid Ferenc a „*theologus incomparabilis*“ 1579. november 7-én halt meg a dévai börtönben és a Márton templom mellé temették el, vagyis e szerint halálának eddig általánosan elfogadott időpontja javításra szorul.

Waclaw Urban a lengyel antitrinitárius, Lukás Delfin morvaországi tevékenységét ismerteti. Morvaországban ugyanis az anabaptisták közösségén belül élénk antitrinitárius mozgalom, sőt egyház keletkezett, amelynek egyik életője Lukás Delfin volt.

A bolognai Giampaolo Zucchini az Erdélyben, Moráviában és Lengyelországban megfordult orvos és antitrinitáriusnak, Marcellus Squarcialupusnak a svájci Grigioni (Graubünden) kantonban élt Giordani von Salisnak 1586—1588 között küldött, eddig kiadatlan leveleit közli. Ennek során felvázolja Squarcialupus életének fontosabb mozzanatait és ismerteti jelentősebb műveit (mint például a *Difesa contro la peste* — A pestis elleni védekezés), amelyek őt kora egyik személyiségévé avatták.

Az olasz kutatókat elsősorban az antitrinitarizmus olaszországi gyökerei foglalkoztatják. Caesare Vasoli azt fejtegeti, hogy az olasz humanizmus második generációja figyelmét az antik szövegek helyes rekonstrukciója felé fordította és az így kialakított tudományos módszert a Bibliára is alkalmazta, lerakva ezáltal a bibliakritika tudományos alapjait, melynek gyakorlásához megkövetelte a görög és a héber nyelv alapos ismeretét. Sok elismert humanista most kezdett alaposan foglalkozni az exegesisssel, közülük a legkiválóbb talán Lorenzo Valla volt, aki a humanizmus vallásának és filozófiájának összeegyeztetésére törekedett. A bibliamagyarázat mindent megkérdőjelező filológiai és filozófiai módszere juttatta el a humanistákat (köztük a két Socinust) az antitrinitarizmushoz, amely a hitelvek mértékéül a Bibliát tette meg.

Aldo Stella, mintegy a témát folytatva, azt vizsgálja, milyen mértékben hatott a XV. századi antitrinitarizmus kialakulására és fejlődésére a paduai egyetem haladó szellemisége. A „paduai iskola“ ugyanis felszabadulva a metafizikai tételek igája alól és lemondva a tomista teológiáról, a kritikai és filológiai módszert összekötötte a racionalizmus szigorú érvényesítésével. Az iskola sok neves képviselője közül különösen Giacomo Zabarella tűnt ki. Ehhez a körhöz tartozott Faustus Socinus is. Az exegesis területén a paduai iskola eljutott a háromság tagadásához vagy legalábbis a kérdés újszerű megvilágításához. A paduai szellem csakhamar a vicenzai egyetemre is kisugárzott, ahol megalakult a haladó gondolkodású tudósok társasága az ún. „vicenzai társaság“. Ennek lett a tagja Laelius Socinus, Niccolo Paruta és maga Blandrata is, aki hol Paduában, hol Velencében tartózkodott. E tudós körökben alakult ki az olasz antitrinitarizmus elő fázisa. A második akkor kezdődött, amikor Matteo Gribaldi tudomására hozta a vicenzai társaságnak Servet megégetését. Ekkor indult meg az észak-olaszországi haladó

gondolkodók üldözése is. 1555-ben Gribaldinak is el kellett hagynia az egyetemet, jöllehet a diákok hevesen tiltakoztak kizárása ellen. A megváltozott feltételek ellenére, helyén maradt egy *secta occulta* — egy titkos csoport, amely fanatikusan dolgozott tovább. Ennek volt tagja a kiváló orvos, Niccolo Buccella. A paduai iskola és a vicenzai társaság számos képviselője később Lengyelországban és Erdélyben tevékenykedett és hozzájárult az antitrinitarizmus megerősödéséhez.

Három tanulmány Socinus Faustus tevékenységével és hatásával foglalkozik. A chicagói John C. Godbey Socinus *De Iesu Christo Servatore* című munkáját elemezve, azt fejtegeti, hogy noha e mű szerzője kétségtelenül antitrinitárius volt, de Dávid Ferencsel szemben, talán bizonyos politikai megfontolásokból is, fenntartotta Jézus imáadásának szükségességét, s a Kolozsváron folytatott vitájában nem politikai célokat követett, hanem mély meggyőződését fejezte ki. Amikor azután felismerte vitafelének hajlíthatatlanságát, csalódottan hagyta el Kolozsvárt.

Lényegében ugyanezt a kérdést mélyíti el az amerikai Cambridge-i egyetem professzora, George H. Williams, amikor Dávid Ferenc és Socinus Faustus között az 1578—1579. évi vitában felmerült krisztológiai kérdéseket veszi vizsgálat alá. Alapos dokumentációra támaszkodva tanulmánya három problémakört elemez: Dávid és Socinus krisztológiájában az idők során mutatkozó változásokat, a vita idején vallott felfogásukat, a vitának Socinus későbbi felfogására gyakorolt hatását. A tanulmányt az elmélyült elemzés jellemzi, de értékelésével aligha érthetünk egyet. Eszerint Socinus sokkal inkább újító volt, mint Dávid, mert míg Dávid csak a zsidó kereszténység restaurációját akarta, Socinus olyan krisztológiát dolgozott ki, amely alapvetően befolyásolhatta volna az egész egyházi gyakorlatot.

A Kolozsváron is kutatásokat végző Valerio Marcheti Socinus Faustusnak Enyedi György ismert művére, az *Explicationes*re gyakorolt hatását vizsgálja meg. A terjedelmes tanulmány az összehasonlító módszer segítségével arra a következtetésre jut, hogy Enyedi lényegében Socinus és az olasz haladó gondolkodók nyomdokain halad. Mindenesetre dicséretes, hogy ilyen nagy figyelmet szentel Enyedi értékes, de az utóbbi időkben kevésbé tanulmányozott művére.

Több tanulmány az antitrinitarizmus elterjedésével, a különböző ágai között kialakult kapcsolatokkal és az egymásnak nyújtott kölcsönös támogatással foglalkozik. Az eddigi gazdag munkássága alapján jól ismert lengyel kutató, Lech Szcucki, az erdélyi és a lengyel unitáriusok XVI. századi helyzetét és kölcsönös kapcsolatát vizsgálja meg. Kiderül, hogy az erdélyi és a lengyel antitrinitáriusok együttműködésének legfőbb munkálója az olasz Blandrata volt, aki igyekezett egy táborba tömöríteni a reformációnak ezt az ágát. A két ország unitáriusai kölcsönös levelezéssel, kiadói tevékenységgel és hasonló iskolázási rendszer bevezetésével támogatták egymást. A szerző állítása szerint ma már nem kétséges, hogy János Zsigmond 1570-ben Erdélyben főiskolát akart felállítani és erre az európai hírű tudóst, Ramust szerette volna megnyerni, aki azonban hitelvi okok miatt a meghívást nem fogadta el. A század második felében az erdélyiek gazdasági és politikai helyzete előnyösebb volt, ami lehetővé tette számukra, hogy számos latin és magyar nyelvű könyvet adjanak ki a műveltebbek és a nép számára

A lengyeleknek viszont meg kellett elégedniük a népnek szóló általános jellegű művek kiadásával. Az anabaptizmus hatására Lengyelországban vagyonszétosztást hirdető és gyakorló irányzatok is felléptek. Fő központjuk Rakow volt. Úgy látszik, hogy Erdélyben is jelentkezett valami hasonló irányzat. Ismeretes, hogy a kolozsvári szász pap, Elias Gozmidelle, nem értett egyet a többség szociális nézeteivel, és ezért titokban Lengyelországba távozott. Amikor Krisztus imádása körül nézeteltérés támadt, a kolozsvári antitrinitáriusok Dávid Ferenc javaslatára a lengyelekhez fordultak, akiket döntőbíráknak kértek fel. Válaszuk kétségtelenül, csak Dávid Ferenc halála után érkezett meg. Egyesek késedelmiük miatt az egész közösséget vádolták. Ezt követően Kis-Lengyelországban Krakko központtal Vehe-Glirius gazdag kiadói tevékenységet kezdeményezett, amellyel egyrészt Dávid Ferenc rehabilitására törekedett, másrészt kiadta eszmei barátainak, Sommernek, Neusernek és másoknak a műveit.

A berlini professzor Werner Lenk a Németországban működő és később emigrációba kényszerült német antitrinitáriusok tevékenységének egyes mozzanatait vázolja fel. Úgy véli, hogy a XVI. század második felében Európában csak néhány sziget volt, ahol a vallási szabadság és türelem érvényesülhetett. Ezek közé tartozott Dél-Lengyelország Rakow központtal, Moravia, Danzig és környéke, Hollandia Amsterdammal az élen, és természetesen Erdély. „A század hetvenes éveiben — írja a szerző — Erdélyben az európai szellemtörténet egyik fejezetét írták meg. Dávid Ferenc környezetében több európai országból elüldözött tudós talált menedéket. A német emigránsok erdélyi szereplése a német szellemiség múltjának értékes része.“ A német antitrinitarizmus első szereplői a XVI. század közepén jól ismert személyiségek voltak, mint például Baltasar Hubmaier, Hans Denck, Ludwig Hätzer és Hans Hut. Fellépésükben nem voltak annyira harciasok, mint a későbbiek: Matthias Vehe-Glirius és Adam Neuser. A kiüldözött reformátorok útja Dél-Lengyelországba, innen Erdélybe vezetett, ahol jelentős tevékenységet fejtettek ki. Munkásságukat és szellemüket főként a német felvilágosodás nagy írója, Lessing rehabilitálta, aki különösen Neuser munkáját értékelte pozitívan. Az antitrinitáriusok szabadságszeretete, bölcsessége és türelme ihlette Lessinget a *Nathan der Weise* (Bölcs Náthán) című ismert drámájának megírásában.

Németh S. Katalin a XVI. század végén Pécsen tartott disputát ismerteti. Pécs és környéke a magyarországi antitrinitáriusok egyik központja volt, ahol a század második felében a kolozsvári iskola egykori szeniora, Válaszuti György tevékenykedett. 1588. augusztus 27 és 31 között az antitrinitárius Válaszuti György és a kálvinista Skaricza Máthé vallási disputációjára került sor. A vita anyaga két kéziratban is ránk maradt, az egyik a Széchényi Könyvtárban, a másik az egykori kolozsvári unitárius kollégium kéziratárájában. A szerző a két, egymást szerencsésen kiegészítő kézirat alapján ismerteti a vita lefolyását és a korszak, valamint a török megszállás alatt levő terület szellemi arculatát.

Ianusz Tazbir, varsói kutató, az antitrinitáriusok üldözésének lengyelországi visszhangját vizsgálja meg. Ez a visszhang természetesen más volt a katolikus és más a protestáns körökben. Különösen Servet, Gentilis és Sylvanus halála váltott ki nagy elégedetlenséget és tiltá-

kozást. Míg egyesek védelmükbe vették az ellenük felhozott vádakat, büntetésükben egyenesen „az Isten kezét“ látták, mások, különösen az antitrinitáriusok hevesen bírálták az ártatlanok pusztulását okozó vallási bizottságot és türelmetlenséget. Voltak olyan vitázók, akik igazolni igyekeztek Dávid Ferenc elítéltetését és halálát, mint a kanonok Powodowski.

A holland Jan Van Goudoever azzal áldoz Dávid Ferenc emlékének, hogy Orániai Vilmos Hollandia kormányzójának bátor és meg nem alkuvó harcát mutatja be Hollandia szabadságáért, a vallási türelmes-ségért és egyenlőségért.

Az olasz Adriano Prosperi arról ír, hogy miképpen jelentkezett a vallási lelkesedés és a miszticizmus eredményeként az antitrinitarizmus egyéb formája, azaz Krisztus ember voltának hirdetése, két itáliai zár-dában a XVI. század második felében.

Szörényi László Heltai Gáspárnak *A háló* című fordításának kap-csán a spanyolországi lutheránus reformáció történeti alakulását ismer-teti. Heltai ugyanis e művében Reginaldus Gonsalvius spanyol inkvi-zitor ellen 1567-ben Heidelbergben kiadott manifestumot nyújtja sza-bad fordításban és alkalmazza az erdélyi viszonyokra. Az értékes ta-nulmány ugyanakkor elemzi Heltai fordításának jelentőségét.

A tanulmányok összességükben hű képet nyújtanak a reformáció legradikálisabb ágának, az antitrinitarizmusnak, európai térhódításáról, szellemi arculatáról, valamint a mozgalmon belül támadt ellentmondá-sokról és harcokról. A tanulmányok természetesen nem tükröznek egy-séges felfogást, nem egyszer ilyen vagy olyan irányban érvényesül a szerzők egyéni nézete, de kétségtelen, hogy erről a kérdésről ilyen ma-gas szintű, a nagy összefüggésekre és az apró részletekre egyaránt kitérő tanulmánykötet még nem jelent meg. Éppen ezért, úgy véljük, a kö-tet nemcsak gazdag, alapos és értékes hozzájárulás a tárgyalt kérdés tisztázásához, hanem a további, elmélyült kutatás ihletője is lehet.

REZI ELEK

A FERENCZ JÓZSEF-FÉLE KÁTÉ SZELLEMI HÁTTERE*

„A 19. században ismeretes volt kátéirodalmunk szegénysége és a dési komplanciából folyó dogmatizmusa.“¹

A Koncz Boldizsár-féle káté² a 19. század második felének szabad-elvek szellemét már nem tudta kielégíteni. A Channing-Thacher-Kriza-féle káté³ igyekezett hiánypotló lenni, amely nagymértékben az újat, a régi dogmatizmustól való mérsékelt szakadást jelentette és nagy nép-szerűségnek örvendett.⁴ Mégis egy újabb káté szüksége jelentkezik min-denekelőtt a lelkészek részéről. Ezt a szükségét érezte Ferencz József⁵ kolozsvári lelkész, aki Naplójában⁶ ezeket írta: „1861-ben Kriza

* A tanulmány: Az unitárius káté története a 19. században című doktori szeminárium-i dolgozat egyik — bővített — fejezete.

János Székely Mózesrel szemben püspökké választott, a kolozsvári első papság megürült, s én 42 szavazattal, Nagy Lajos 2 szavazata ellenében utóda lettem. Amit eddig mindig kerültem, mostmár egészen beleestem. Habozni többé nem lehetett, s én egyházunk elleni bűnnek tartottam volna a közbizalomnak e szép nyilatkozatát visszautasítani... Ez állásommal egyszersmind tanári állásom is annyiban megváltozott, hogy a gimnáziumban a teológia tanítását adták át, ami ezután arra indított, hogy kedvenc tantárgyamat, a számtant háttérbe szorítva, a teológia tanításának adjam magam, s ennek első eredményeként 1864-ben egy unitárius kátét írtam⁷.

Önéletrírásában csupán ennyit nyilatkozik kátéjáról. De tény, hogy 1863. július 4-én jelentést tesz az Egyházi Képviselő Tanácshoz, amely kíséretében beadja kátéját megvizsgálás érdekében. Az E. K. Tanács jegyzőkönyve szerint: „Kolozsvári pap és tanár Ferencz József az idei (1863) júl. 4-ről tett jelentése szerint, megírja, hogy érezve egy Confirmációra előkészítő kézikönyvnek a hiányát és tudva azt, hogy egyházi környékeinkből is érkeztek ezen hiány fedezése iránt felterjesztések... beadja a *Konfirmációra előkészítő vallástudomány* cím alatt az E. K. Tanácshoz azzal a kéréssel, hogy méltóztasson azt megvizsgáltatni, s abban az esetben, ha akár itt, akár ott kijavítva elfogadható volna, őt annak kinyomására felhatalmazná⁸.”

Az E. K. Tanács úgy határoz, hogy a „beadott munka a Főtisztelendő Püspök Úrnak megvizsgálása és véleménye kíséretében, újból az E. K. Tanács eleiben teendő, terjesztés végett⁹” Ugyancsak ezen az ülésen tárgyalják a sepsimiklósvári kör közgyűlésének felterjesztését, mely kérte az E. K. Tanácsot, hogy „méltóztassék egy Confirmációra előkészítő vallásos kézikönyv hiányának fedezéséről gondoskodni“, — a válasz az, hogy az úgy éppen folyamatban van.¹⁰

1864. aug. 14-én Kriza János püspök szóban jelenti az E. K. Tanács ülésén, hogy a „Ferencz József által beadott Confirmációra készítő munkáskát mindenben egyezőnek és a Confirmációra készítésre célszerűen használhatónak találta“ a püspök véleménye alapján az E. K. Tanács a „munkát helyben hagyván kiadhatónak és egyházainkban és iskoláinkban használhatónak nyilvánítja¹¹”. A káté 1864. augusztusában jelenik meg.

A Ferencz József-féle káté kátéirodalmunk egyik legmaradandóbb alkotása, mely a szerző által „javítva és bővítve“, majd a későbbiek során átdolgozva napjainkig használatban van.¹² Kátéjának eszmei magva szervesen épül bele a káté harmadik kiadása előtt megjelent „Keresztény hittudomány“ című munkájába is¹³.

A káté különböző kiadásai jól érzékeltetik az unitárius teológia fejlődését napjainkig. Jelen dolgozat célja azonban nem annyira a teológiai fejlődést, hanem a szellemi háttér alapvetőbb vonásait körvonalazni, s ezáltal magyarázatot nyújtani arra nézve, hogy Ferencz József nézetének teológiai formálódásához milyen tényezők és körülmények játszódtak közre, melyeknek szerves eredményeként megszületett kátéja.

Ferencz József teológiai formálódásának alapvetése a kolozsvári unitárius kollégiumban kezdődött el. 1841-ben iratkozott be a kollégiumba¹⁴ de az 1848-as szabadságharc megindulásakor, amidőn a poézis osztályban volt, kénytelen abbahagyni. Tanulmányait 1851. szeptemberében folytatta. Ez arra a nehéz időszakra esik, amikor az osztrák ab-

szolutizmus politikája benítólag hat az egész kollégiumra és az egyházra is. Ebben az időben a kollégiumnak csak négy rendes tanára volt: Székely Mózes, Kriza János, Berde Áron és Mikó Lőrincz, akiknek az oktatásban segítettek: Kovácsi Antal, Pálfi Dénes, Botár Ferenc és Bedő Dániel a tanulóifjúság soraiból.¹⁵ A tanárok közül különösen Székely Mózes és Kriza János voltak hatással Ferencz József teológiai gondolkodásának alakulására.

Székely Mózes¹⁶ a Hegel-féle bölcselet hirdetője. Ennek szellemében tanítja hogy a „vallás és a filozófia közös kútfeje az ész, mindkettőnek tárgya Isten“. „Isten szellemünk tiszta öntudatában, vagy eszünkben magát közvetlen kijelentette“.¹⁷ Székely a belső egység lehetőségét hirdeti, mert „Egy az Isten, akihez folyamodnak mindenek“, de elutasítja „az egy akol, egy pásztor“ felfogást, mert véleménye szerint „a vallások nemeinek különbsége megváltoztathatatlan, mint az emberek különböző természetze“¹⁸. Borbély István és Gál Kelemen szerint „a hivatalos hitfelfogásnak (unitárius) évtizedeken át tartalmát és formát adott“¹⁹.

Kriza János²⁰ a józan racionalizmus mellett, az érzelem fontosságát hangsúlyozta a vallás világában. Ő a schleiermacheri gondolat legkövetkezetesebb szószólója egyházi életünkben és teológiánkban. Ön-életírásában mondja: „a rideg hegeli philosophia s méginkább az ő képeére s hasonlatára alkotott teológiák nem igen ízlettek“²¹ Ezzel szemben az angol-amerikai, józan szabadelvű szellemet és a francia, svájci liberális irányt törekedett termékenyítőleg és sikerrel beleolvasztani teológiánkba. Ezeket a szempontokat szem előtt tartva, helyesnek tartom azt a megállapítást, mely szerint Kriza nemcsak a „szív teológia“ hirdetője volt. Kriza teológiájában az „egészre“ tekint, amikor az értelem világosságával párosítja az érzelmek (szív) bensőségességét és az erkölcsi jellem cselekvő életét.²²

Ebben a filozófiai és teológiai légkörben kezdett kiteljesedni Ferencz József szellemi alapvetése, amelyet aztán nem kis mértékben az akadémiai évek ismerete, tapasztalata és hatása formált.

Ferencz József külföldi tanulmányútra, Buzogány Áronnal és Marosi Gergellyel, 1857. szeptember 17-én indult²³ Göttingába,²⁴ mely a „korabeli európai tudományosság egyik fellegvára... és neves professzorok laktak falai között“.²⁵ Az egyetem a szabadelvűség következetes munkálója, és így nem csoda, hogy: „e modern szellemű egyetemnek nagyobb a vonzóereje, mint az ortodox brémai főiskolának“²⁶. Erről egyébként így számol be az egyik akadémista, Mátyási József: „Ez a kised, szabad földszegletecske elmepallérozásokkal haladja meg mindazokat a nagy ész és lélekkalickákat, amelyekben az erőszak hallgatást parancsol; itt nincs a természeti szabad juss és józan okosság határainak sérelmes megszorításával az elméknek, nyelveknek és pennáknak rabságban tartása“.²⁷ „Az egyetem kitűzött céljához illően, tanárainak és diákjainak mindent megadott, amit a korszerű akadémiai élet megkívánt: biztosította az oktatás és tudományos kutatás feltételeit, és ami a szellemi életben talán még ennél is fontosabb, megteremtette az alkotó munka légkörét, örködött a vizsgálódás szabadsága felett“.²⁸ Az ott tanuló Pap Mózes akadémista, arról értesíti 1856-ban az indulni készülő Ferencz Józsefet, hogy az egyetem kiváló a felkészülés tekintetében; ismerteti az

egyetemi rendet és a tanárokat: „Az itteni egyetemnél rendes és rendkívüli tanár van százkettő“, a diákok számát 800-ra becsüli²⁹.

Ferencz József göttingai tanulmányainak célja a kolozsvári kollégium szükségletének megfelelően, a reáltudományok felé mutatott. Egyébként neki is, vallomása szerint, „kedvenc tantárgya“ a számtan volt. Erre utal Naplójában az órák látogatásával kapcsolatban: „Göttingában különösen mennyiségtant hallgattam Dirichlet-től, természettudományt Webertől és vegytant Wöhlertől“³⁰ Mindezek teológiai formálódására nézve nem mondanak sokat, azonban még hozzáteszi mintegy megjegyzésként: „emellett hospitáltam több bölcsésztnél és hittaninál“. Ez alapján is feltételezhetjük, hogy „kedvenc tantárgya“ mellett a teológiai tanulmányokban is igyekezett ismereteit bővíteni. Az akkori göttingai egyetem teológiai híressége Ewald C. F., akinek józan racionalista teológiai szemlélete és biblicizmusa nem hagyhatta érzéketlenül a fogékony Ferencz József lelkét.

Ferencz József göttingai leveleit sajnos nem sikerült megtalálnom sem az Akadémia Könyvtár, sem az Unitárius Püspökség levéltárában, de joggal feltételezhetjük, hogy a göttingai évek a józan racionalizmus szemlélete felé terelték teológiai szemléletét. Ugyanakkor erősödött a szabadvizsgálgatás tudata, melynek képviselője maga az egyetem volt.

A göttingai tanulmányai alatt fogott neki az angol nyelv tanulásának, mert „erős vágyunk lévén átmenni Angliába“; ez sikerült is, ahol alkalma nyílt hallgatni Martineaut és Taylert.

Göttinga után a berlini egyetemet látogatta egy félévig. Tanárai közül említi Werdert, ki bölcsészetet, Magnust, aki természettudományt, Ohmot, aki mennyiségtant adott elő. Berlini tartózkodásáról így nyilatkozik: „Szakképzésemre nem volt olyan hasznos hajtó, mint a göttingai, de általános művelődésem szempontjából sokat köszönhetek Berlinnek; Göttingában tankönyvekkel foglalkoztam, Berlinben többet utaztam“.³¹ Mindezek ellenére alapunk van feltételezni, hogy teológiával is foglalkozott. Ugyanis Ohmnál írt jegyzetei³² között találunk egyházi beszédekhez textusokat és gondolatokat tartalmazó kimutatást, amelyet egy prédikációs kötetből másolt ki³³, Löffler, Reinhard, Houstein, Röhr, Schleiermacher és mások gondolataiból. Jóllehet mindez a gyakorlati teológia célját követte, de annak tartalma mégis a rendszeres teológia felé mutat. Ugyanakkor valószínűtlen, hogy a Werder-féle szellemfilozófia ne érdekelte volna és ne igyekezett volna azt felhasználni és sajátos viszonyainkra alkalmazni.

Berlinből Párizson keresztül Londonba megy. Londonban, mint írja, „Megismerkedtünk Tayler és Martineau tanárokkal, az unitáriusok teológiai szemináriumában, kiknek előadásain is megfordultunk“.³⁴ Kétségtelen, hogy Tayler és Martineau teológiai felfogásának szabadelvű szelleme a józan racionalizmus felé irányította. Ezt látszik igazolni, hogy a már említett berlini Jegyzetfüzetében pl. Taylertől a következő gondolatot jegyzi fel: „Nagy kérdés volt öröktől fogva, hogy vajon a vallás az ész vagy a szív dolga-e? A vallásban a legnemesebb feladat az értelem gyakorlása“. Ennek a kiemeléséből arra következtethetünk, hogy Ferencz József a vallás világában az „ész útját“ látta járhatóbbnak. Ez a későbbi munkásságában is jelentkezik.

Ennek ellenére, nem eléggé indokolt az a felfogás, hogy Ferencz József teljesen racionalista, aki az értelem mindenhatóságát hirdette³⁵.

Hittani műveiben, de különösen beszédeiben, habár követik az ésszerűséget, mégis tudatában van az érzelem fontosságának. Nála az „egész“ ember jelentkezik. Ő maga állítja: „A vallás, amely csupán az értelmi tehetőség alapszik, tudománynak, bölcsészeti rendszernek megjár, de valásnak, amelyhez nemcsak az észnek, de a szívnek is joga van nem kielégítő, mert megfosztja az életet, ami benne szép, a költészettől, s a halálban sem nyújt vigasztalást... a vallásnak a lélek minden tehetőségeire egyformán tekintettel kell lennie“³⁶. Ez az „egész“ ember nyilatkozik a káté lapjain is.

Hazatérése — 1859. július 19 — után, szeptemberben elfoglalta tanári állását. Tantárgya a számtan az I—V osztályokban. Ennek tanulmányozását tartotta külföldön is szem előtt. A helyzet akkor változott meg, amikor a kolozsvári egyházközség első lelkészének megválasztották, amellyel tanári munkaköre is változott: „a gimnáziumban a teológia tanítását adták át, ami ezután arra indított, hogy kedvenc tantárgyamat, a számtant háttérbe szorítva, a teológia tanításának adjam magam, s ennek első eredményeként 1864-ben egy unitárius kátét írtam“.³⁷

Külföldi tanulmányai során nem találunk adatokat arra nézve, hogy kátéirodalmat tanulmányozott volna, annál is inkább, mivel célja a reál tudományok felé mutatott. Önéletírásában erről nem tesz említést és egyházi irodalmunk — a korabeli, és a későbbi, sem az akadémiták levelei — nem adnak felvilágosítást. Azonban külföldi tanulmányútján, habár fő tantárgynak a számtant tekintette, mégis feltételezhetjük, hogy a teológiával is foglalkozott. Feltételezhetjük, hogy ő is, mint a többi akadémista érdeklődésének megfelelő könyvekkel tért haza. Közismert, hogy az akadémiták: „Kötelességüknek ismerték, hogy saját gyűjteményük mellett a Kolozsvári Unitárius Főiskola könyvtárát is gyarapítsák értékes szakmunkákkal“.³⁸ Emellett az angol unitáriusok egyházunknak több alkalommal is küldtek értékes könyveket, először 1840 körül. Ferencz József a kollégiumi könyvtár anyagát jól ismerhette és tanulmányozhatta. Így Martineau, Tayler, sőt Channing gondolatvilágához a szabadelvű francia — A. Réville, J. Réville —, svájci, német szellem termékenyítő hatásához a vártnál hamarabb hozzájuthatott. A valóságnak megfelel Borbély István állítása, amint azt mondja: „Krizsa ifjabb éveiben a nép lelkét tanulmányozta, s csak öregkorában ismerte meg a XIX. század legnagyobb unitáriusát Channinget. Ferencz József Channinggel kezdte tanulmányait, tőle tanult formát, művészetet, hogy aztán e dús talajból, egyénisége szabadon nőhessen magasra“.³⁹

Mindezek ellenére Ferencz József kátéjának szellemi háttére az „itthoni talajból“ nőtt ki. Hiszen az erdélyi unitarizmus teológiai irodalma rendelkezésre állott, amelyet jól ismerhetett. El kell ismernünk azt a tényt is, hogy az „itthoni“ unitárius irodalom, habár nyomtatott munkákban szegényesebb is volt, de a kéziratok műveket illetően igen gazdag. Ugyanakkor ismerhette a terjedelmes kéziratok kátéirodalmunkat is. Ezek tudatában arra a megállapításra juthatunk, hogy Ferencz József kátéjának eszmei magvát és a szellemi arculatát nem külföldről hozta, hanem „itthoni forrásból“ merítette. Kátéjának háttérében az ő önállósulni kezdő, józan racionalista szellemisége és humanizmusa áll.

JEGYZETEK

¹ Dr. Erdő János: *Egy névtelen Káté 1845-ből, Channing magyar nyelven: Keresztény Magvető* (a továbbiakban KerMagv) 81(1975). 46. és 86 (1980). 126.

² A káté kezdetben kézirat formában terjedt, keletkezési évét pontosan nem tudjuk megállapítani; létezése Apafi Mihály fejedelmi felszólítását követő székelykeresztúri zsinaton (1670) bukkan fel. Kinyomtatása első ízben Almási Gergely Mihály püspök által történik 1698-ban; teljes címe: „*Cathecesis in usu unitariorum in Transilvania existentium ecclesiarum et scholarum Hungarico idiomate prelo submissa Claudiopoli, anno 1698*“. Magyar fordításban 1854-ben jelent meg, címe: „*Katechézis, azaz keresztényen vallásra való tanítás. Mely az Erdélyben levő Unitaria Ekkleziák és Iskolák szükségére az Egyh. Főt. által mostan újonnan kibocsáttatott. Kolozsvártt, 1854.* Az ev. reff. kollégium betűivel nyomtatott káté terjedelme 95 oldal; mérete 155×98 mm.

³ A káté 1845-ben jelent meg első alkalommal, a szerző nevének feltüntetése nélkül, címe: „*A keresztény vallás elemei kérdésekben és feleletekben az unitáriusok szerint.*“ A káté 1845-ös kiadása ritka példány. Megtalálható Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának Könyvtárában Kolozsvár-Napocán (a továbbiakban AkKvt), Unitárius Alap, jelzése 86853. Terjedelme 27 lap, mérete 112×70 mm, a „Kir. Lyceum“ betűivel volt nyomtatva; birtokosa a bejegyzés szerint Nagyajtai Kovács István. Vö. KerMagv 81(1975). 66.

⁴ KerMagv XLVII(1912). 44. és 81(1975). 7.

⁵ Életrajzára és munkásságára vonatkozóan lásd: Gál Kelemen: *Kilyéni Ferencz József unitárius püspök élete és kora.* (Kolozsvár), 1936.

⁶ Ferencz József: *Napló.* Kézirat az Unitárius Egyház Levéltárában Kolozsvár-Napocán (a továbbiakban Unit.Egyh.Lev.) A Napló eredetileg 13 füzetből állott és Ferencz József önéletrajzát tartalmazta. Rendelkezésemre a következő füzetek állottak: I—VI, XII, XIII és egy számozatlan, amely a „Budapesti Napló“ nevet viseli, ilyen címmel: „Képviselőségem.“ Tévesen említi a Napló füzetének a számát az Unitárius Értesítő VII (1928). 17., amikor 12-re teszi. A Naplóból dr. Borbély István közölt az „Unitárius Könyvtár sorozatban“, „*Ferencz József: Emlékeimből*“ címen. Borbély azonban nem az eredeti Naplóból közölt, hanem Ferencz József által épp e célra írt kéziratából, amelynek eredetije Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Történeti Levéltárában, Kolozsvár-Napocán (a továbbiakban AkTLvt) van, jelzése MsU 1572/1.

⁷ Ferencz József: I. m. I. füzet. 20—21.

⁸ Egyházi Képviselő Tanács Jegyzőkönyve (EKT jkv) 1863. (júl. 5.). 207.

⁹ Uo. 207.

¹⁰ Uo. 208.

¹¹ Uo. 1864 (aug. 14.). 264.

¹² A káténak 18 magyar és 1 német kiadását ismerjük napjainkig. Kutatásaim során a következő kiadásokat találtam: 1864, 1869, 1875, 1885, 1896, 1899, 1902, 1906, 1912, 1921, 1927, 1943, 1947, 1954, 1973, 1978. A német kiadás: „*Unitarischer Katechismus*“ címen, 1892-ben, Kolozsváron jelent meg. A káté 19. századi kiadásai ritka példányok, az AkKvt-ban a következők találhatók meg: 1869-es kiadás, jelzése: 162381; 1885-ös kiadás, jelzése: 94575; 1899-es kiadás, jelzése: 159941; 1902-es kiadás, jelzése: 159523; az 1864-es kiadásnál a dr. Erdő János, az 1875-ös kiadásnál dr. Lőrinczi Mihály, az 1896-os kiadásnál Rezi Elek (a Máthé Zsigmond lelkesze volt) tulajdonában levő példányokat használta.

¹³ Ferencz József: *Keresztény Hittudomány.* Kézirat munká, ritka példány az AkTLvt-ban levő példányt használtam, jelzése MsU 919. A 259 oldalas kézirat munká írásának éve 1873, a bejegyzés szerint Bartók Zoltán, VII. gimnazista tanuló birtokolta. Kinyomtatása csak 1902-ben történt, változatlan utánnyomás, csak a cím módosult: „*Hittan.* Unitárius középiskolák számára. Írta Ferencz József unit. püspök. Kolozsvár, 1902“. Megjelent Stein János nyomdájában.

¹⁴ Gál K.: I. m. 5.

¹⁵ Uo. 6.

¹⁶ Székely Mózes (1805—1852), a kolozsvári unitárius kollégium filozófia tanára, egyházi főjegyző. Munkái Az ürmösi zsinaton (1853. aug. 26) tartott ünnepi beszéde a keresztény vallás kifejlődéséről. Kolozsvár, 1834; Gondolkodástan kezdők számára. Kolozsvár, 1840; Esztan kezdők számára. Kolozsvár, 1843.

¹⁷ Gál K.: *A kolozsvári unitárius kollégium története.* (Kolozsvár), 1935. II. kötet. 489.

- ¹⁸ Uo. 488.
- ¹⁹ Uo. 489. és KerMagv LVIII(1926). 59.
- ²⁰ Kriza János (1811—1875), Nagyajtán (Kovácszna megye) született: tanulmányait Torockón, Székelykeresztúron és Kolozsváron végezte. 1835-ben kolozsvári lelkésznek választják, majd tanulmányait a berlini egyetemen folytatja. Lelkész, tanár, majd az unitárius egyház 22. püspöke. Széleskörű irodalmi és egyházi munkásságot fejtett ki.
- ²¹ KerMagv XLVII(1912). 41. és 81 (1975). 5.
- ²² Dr. Szabó Árpád: *Kriza János és a Keresztény Magvető*: KerMagv 81 (1975). 69.
- ²³ Ebben az időben az osztrák kormány 12 tanár beállítását követelte, a kolégium különben elveszíti nyilvánossági jogát. Az egyház ezért 5 személyt jelölt az akadémiákra tanárképzés érdekében: Pap Mózes, Nagy Lajost, akik 1855-ben indultak, Ferencz Józsefet, Buzogány Áront és Marosi Gergelyt, akik 1857-ben indultak Göttingába. Vö. Ferencz J.: *Napló*. I. füzet, 11. és Gál K.: *Kilyéni Ferencz József unitárius püspök élete és kora*. (Kolozsvár), 1936. 6.
- ²⁴ A hannoveri Göttinga egyetemét II. György király alapította, kapuit 1737-ben nyitotta meg. Az egyetemen 1751-ben alapították a Királyi Tudós Társaságot, amely tudományos szempontból igen jelentős volt. Vö. Csetri Elek: *Körösi Csoma Sándor indulása*. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1979. 153. 156.
- ²⁵ *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerkesztette Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Sipos Gábor, Tonk Sándor, Bukarest, 1980. 161.
- ²⁶ *Irodalomtörténeti Közlemények* LXXV. (1974). 88.
- ²⁷ Fogarasi Sámuel: *Marosvásárhely és Göttinga*. Önéletírás (1770—1799). Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Juhász István. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1974, 41.
- ²⁸ Benkő Samu: *Haladás és megmaradás*. Művelődéstörténeti tanulmányok. 1979. 41.
- ²⁹ Pap Mózes levele Ferencz Józsefhez. Göttinga, 1856 május 17-én és március 26-án. (Unit.Egyh.Lev.).
- ³⁰ Ferencz J.: *Napló*. I. füzet. 11.
- ³¹ Uo. 12—13.
- ³² Berlini Jegyzetfüzete, lapszámozatlan (Ferencz József alap, Unit. Egyh.Lev.).
- ³³ Vö. Berlini Jegyzetfüzete.
- ³⁴ Ferencz J.: *Napló*. I. füzet. 15.
- ³⁵ Nézetem szerint az unitárius hittantörténet korábbi tanulmányaiban igen élesen határolt a „szív-teológia“ és a „racionalista-teológia“ tárgyában.
- ³⁶ KerMagv III (1867). 58—59.
- ³⁷ Ferencz J.: I.m. I. füzet 21.
- ³⁸ KerMagv 86(1980). 124.
- ³⁹ Borbély István: *Ferencz József unitárius püspök emlékezete*. Cluj.

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

TÖRÖK ÁRON

EZ AZ ÚT, EZEN JÁRJATOK

Ézs 30,18—21

Az ótestamentumi próféták között Ézsaiást, mint egyik legnagyobbat tartjuk számon. Nagyságát a lelkében és lényében rejlő tűzzel szoktuk magyarázni. Ez a tűz égetett és perzselt, melegített, vigasztalt és reménységet adott az Istentől kapott parancstól s népe magatartásától függően. Ostorozott, intett, fenyegetett, ha a bűnök fertőjében vergődött népe; simogatott, ölelt, bátorított, biztatott, ígért a megbánások fénylő magaslatain. De bármelyiket cselekedte, elhivatottságának tudata, Isten és a nép iránti szeretete indította mindig tette, megnyilatkozásra, prófétálásra, boldog szolgálatra!

Igy érezzük ki abból a bibliai részből is, melyet a mai beszédem alapjául kiválasztottam, s melynek hallatán — valljuk be őszintén — mi mai emberek is elgondolkozunk, pedig ezredévek választanak el Ézsaiás korától. Szól a próféta a türelmes és felséges Istenről, és az őt szolgálók boldogságáról nyilatkozik. Tudja, hogy milyen nagy kérdése az életnek az éhség és a szomjúság, mégis kenyérről és vízről álmodik, s a holnap képét festi meg az Úr erejében bízók számára. Mennyire emberi és mennyire időszerű ma is ez a próféta beszéd. Megszívlelhetnők magunk is szellemét, igazságát. Ami azonban minket ma, ez alkalommal ennél is közelebből érdekel és foglalkoztat, amire elsősorban figyelniünk kell, mint megnyugtató ígéretre, azt így fogalmazza meg: „és nem kell többé elrejtőzködniök tanítóidnak, hanem szemeid tanítóidra néznek és füleid meghallják a kiáltó szót mögötted: «ez az út, ezen járjatok»“.

Milyen megrázó ez a prófécia! Utakra gondolunk, melyekre hívtak sorsunkat féltő szeretettel vagy amelyekre parancsoltak hatalmuk birtokában igaz és hamis próféták évezredek alatt. De hivatásos néptanítókat is látnak lelki szemeink, akik az arany középutat járták és azon járni tanították — ézsaiási bátor kiállással — az egymást követő nemzedékek fiait és leányait. Akik nem anyagi és hatalmi érdektől, de az Isten és ember szolgálatának tűzétől kényszerítve szabadságot és békeséget szóltak.

Egyszerűnek neveztem ezt a májusvégi vasárnapot, s most mégis azt mondom, hogy sajátos is a maga nemében, mert hat felnőtt gyermek, — helyben és országhatáron túl élők — családjaikkal együtt hálás szeretettel gondolnak az édesapára, aki Sepsikőröspatakon, éppen ma 100 éve született és mert gyülekezetünk egésze is büszkeséggel emlékezik arra az énekvezértanítóra, aki anyaszentegyházunkat és híveinket, közel hat évtizeden át hűséges élettel és kitartó munkával szolgálta minden körülményben. Néhai Kiss Dénesre gondolunk születésének centenáriumán, aki a székelykeresztúri középiskola szellemi táplálékával, a századforduló első évtizedében, 1908-ban állt először katedrára

és vállalt énekvezéri állást Zsákodon, hogy áldozatokkal kirakott útja 32 év után Bölönön és Kökösön át, a bölcsőhely közelébe: Sepsiszentgyörgyre kanyarodjon vissza, s 82 éves korában ott hajtsa örök álmra fáradt fejét, ahol előtte 4 évvel szelíd lelkű és alázatos szívű, hú segítőtársa: Farkas Emma is elpihent.

Amikor reá emlékezünk, akarva-akaratlan gondolunk mindazokra a kortársakra is, akik híveinket és anyaszentegyházunkat Istentől kapott tehetségük birtokában öntudattal szolgálták. Egyházi zenekultúránk fejlesztésével, a jellemes ember kinevelésének hitével dolgoztak, életet áldozva a magasabb rendű eszményi ember kialakításán, meggyőződéssel vallva: hogy Isten mifelőlünk valami szebből és jobbról gondoskodott. Csak néhányat említek a mieink közül: Régeni Áron, Nagy Ferenc, Kiss Károly, Pálffy Ákos, még többen mások, akik mély hivatásérzettel, felelősségteljes élettel énekeltek zsolnárt felbugó orgonák mellett, s boldogan tanították az élet igaz művészetére az eljövendő embert.

Kiss Dénes egy volt ezek közül! Életművének részletezésére, családapai gondjainak számlálására, a négy állomáshelyen végzett áldásos tevékenységére ez alkalommal kitérni nincs lehetőség. Abból, amit én tudok róla, tisztelettel állapítom meg, hogy ezt a hatgyermekes családapát olyan lelki értékekkel áldotta meg Isten, ezt a néptanítót olyan talentumokkal indította el az Úr, melyekkel a családnak, az egyháznak és népének egyaránt fáradhatatlanul, szeretettel, de — ha kellett — ézsaiási tüzes szigorral tudta mutatni s velük együtt járni a jónak, helyesnek és igaznak vélt utat nehéz időkben is, egy hosszú életen át. Nem tartozott a rejtőzködők közé, pedig — akárcsak Ézsaiás korában — az ő élete során is voltak súlyos, terhes esztendőik társadalmi, politikai és egyházi tekintetben egyaránt. Csak a két világháború is mennyi életértéket és emberi alkotást pusztított el, mennyi romot, gyászt, árvaságot hagyott maga után. Neki, nekik jutott többek között az a nemes szerep, mely a romon virágot fakaszt, az elpusztított életértékek helyébe újakat varázsol, könnyet törül, árvákat felkarol, a csüggedőknek reményt, a kételkedőknek hitet, a borúlátóknak bizakodást nyújt, egyszóval utat mutat. És nemcsak a katedrán, nemcsak az orgona mellett: ez az út, ezen járjatok! Könnyű, széles és kényelmes utat mutatnak? Oh, nem! De keskeny, rögöset, emberit! Vallották, hogy csak a nehéz feladatok azok, melyekért ebben a világban igazán küzdeni érdemes! Vallották: „Én nem félek a széthulló világtól, amíg a lelkem erős sziklafészek, én csak széthulló önmagamtól félek. Attól, hogy sorsom kérdéseire nem csendül bennem méltó felelet!”

Milyen mások vagyunk mi mai emberek. Mi a széthulló világtól félünk szüntelen, s rohanásaink közepette széthulló önmagunkra figyelni nincs időnk. Mikor jövünk rá arra a természetes igazságra, hogy a világ mi vagyunk, s széthulló önmagunk a világ széthullását is jelenti egyben? Az életre és jövőre, ennek igazságára, békességére, értékeket hordozó és védő áldásos voltára érdemesek csak úgy vagyunk, ha meghalljuk a kiáltó szót: a jóra, szépre, nemesre figyelmeztetőt, még ha évezredek távolságából zendül is felénk?!

Hinni akarom s meggyőződéssel hirdetni is egyben, hogy amíg mi mai gyermekek és unokák emlékezni tudunk hálaadással azokra, kiknek Isten után életünket köszönhetjük, s értékelni tudjuk élettevékeny-

ségükből azt, ami örök, addig nem szabad kimondanunk a végzetes szót: minden hiábavaló, nem érdemes! Mert lám: „Mindenki megy a maga útján, de találkozunk néhanap a sivatagok Jákob-kútján. A Jákob-kút hol bútól árad, hol meg örömtől duzzad, s meglásd: ha együtt merítünk belőle, el nem felejtjük többé egymást. Mehet ki-ki a maga útján, de testvérekké ötvöződünk a sivatagok Jákob-kútján“. Erre a mély és emberien szép igazságra azoknak helyállása eszméltet minket, akikről szólottam. Hinnünk kell az ember jóra valószínűségében, nevelhetőségében, s dolgozni, tenni kell nekünk is azért, hogy a láthatatlan Isten látható gyermeke és a világ is olyan értékek teremtője és hordozója legyen, melyekre a derús holnapot építeni lehet! Ők is így hittek, ők is így tettek, ők is így álltak. Ennek a hitnek, tettnek, megállásnak köszönhetjük átvett örökségünket, melyet ápolni, továbbadni elmulaszthatatlan kötelességünk. Boldog az az utód, az a tanítvány, aki bizonytalankodó életútján, de legalább az emlékezés ünnepi, meghitt perceiben hallani véli szavukat, mintha azt mondnák:

„A vadnak könnyű: menekülhet. / Madárnak könnyű: elrepülhet. / Virágnak könnyű: zárhat kelyhet, / Felhőnek könnyű: könnyet ejthet. / A napnak könnyű: elborulhat, / Csillagnak is könnyű: lehullhat. / De sorsa bármilyenre válik: / Az ember állja meg haláláig!“ Ámen.

KOVÁCS ISTVÁN

BOLDOG SZEGÉNYEK

Mt 5,3

A „boldogokról“ szóló tanítás a Hegyi beszéd bevezető részét képezi. A Hegyi beszéd elnevezésnek jelképes értelme, jelentése is van. Jézus mintegy felülről akarja szemléltetni az életet. Hallgatóságával is meg akarja értetni ezt. A hegyről széttekintve többet és messzebb lát az ember. Sokan annyira belefeledkeznek-temetkeznek az élet hétköznapi, földközeli dolgainak és eseményeinek tengerébe, hogy néznek, de nem látnak. Nem látnak messzebbre — ahogyan mondani szoktuk — az orruknál. Ahhoz, hogy Jézus szemszögéből nézhessük, és ne csak nézzük, de lássuk is az életet, a boldogságot: követnünk kell Jézust. Ennek feltétele: eddigi életünk teljes átértékelése. Meg kell változtatnunk a boldogságról vallott felfogásunkat is.

Egy színházi műsorban jegyeztem meg ezt a figyelemre méltó jelenetet. A színészek néhány papirtrombitát osztottak szét a hallgatóság között. Arra kérték őket, hogy amennyiben egyetértenek a színpadon elhangzó kérdésekkel és igennel válaszolnának azokra, akkor fújjanak bele a trombitába. A humoros kérdések között elhangzott a következő komoly is: Hiszik-e, hogy a pénz nem boldogít? Mélységes, néma csend a nézőtérén. Egyetlen trombita se szólalt meg, ami azt jelentette, hogy senki sem kívánt igennel válaszolni a kérdésre. Szinte általános vélemény, hogy a pénz boldogít, boldoggá tesz. Elgondolkodtató „pillanatkép“. Csiki László verssorát juttatja eszembe: „Szemükön pénz, bár

meg sem haltak“. Sajnos, nem elszigetelt jelenséggel van dolgunk. Tünettelen, kortünettelen. A testi életet élő, anyagi ember azt hiszi, hogy a föld javai kizárólag élvezeteit, boldogságát hivatottak szolgálni. Minél több pénzt sikerült összegyűjtened, minél nagyobb anyagi erőforrásokkal rendelkezel, annál boldogabb leszel. Csoda-e, hogy szokatlanul, furcsán csendül bele a ma emberére jellemző ezen közfelfogásba Jézus tanítása: „Boldogok a szegények..?“ Csoda-e, hogy ágaskodik bennünk az ellenkezés, a tagadás szelleme, midőn a Hegyi beszédet halljuk? Boldogok a szegények? Ugyan életünk mindennapos „tényei“ ennek épp az ellenkezőjéről tanúskodnak. Szerintünk épp a gazdagok, a jómódban élők a boldogok!

Valahogy így — Jézussal ellenkezve, vitatkozva — fogalmazódik a mi „ellen-hegyibeszédünk“. Meglepő, hogy míg így vitatkozunk Jézussal, eszünkbe sem jut az az elemi logikai tévedés, amelynek máris áldozatai lettünk. Mi úgy véljük, hogy boldogok a gazdagok. Arra nem is gondolunk, hogy milyen egyszerű volna, ha így el lehetne intézni a boldogság problémáját. Ha a gazdagság és boldogság közé egyenlőségjelet lehetne tenni: ha pénzzel és anyagi javakkal egyszerűen meg lehetne oldani ezt a kérdést. Milyen egyszerű volna. Sokan próbálkoztak már ezzel. Meggazdagodtak, de boldogok mégsem lettek. A pénz, az anyagi jólét és gazdagság még nem jelent feltétlenül boldogságot is. Attól eltekintve, hogy minden anyagi gazdagság és jólét bizonytalan, a vagyon önmagában még nem elégítheti ki az ember boldogságvágyát. A gazdag ember állandó gondok és nyugtalanság légkörében él. A vagyon megszerzése, gyarapítása és az elvesztés lehetősége állandó útítársává teszi az aggodást, a rettegést. Egy szegény embernek nem kell attól tartania, hogy elrabolják a gyermekét és hatalmas váltságdíjat követelnek érte, de egy milliomosnak igen.

Boldogok tehát — mégis — a szegények? Kérdezzük, és reájuk gondolunk. Földünkön naponta tízezrek hálnak meg az elégtelen táplálkozás következtében. Igaz, az ember nemcsak kenyérrel él, de elsősorban azzal. Ezekre a szerencsétlen páriákra gondolt volna Jézus, amikor a szegényeket boldogoknak nevezte? Nem, ezeket a szerencsétleneket nem nevezhette semmiképpen boldogoknak. A kényszerű szegénység és nyomorúság nem lehet a boldogság szülője. Akkor hát: milyen szegényekre gondolt Jézus?

Meg kell mondanom, hogy Jézus ezen tanításának értelmezésével, magyarázásával, köteteket kitevő szakirodalom foglalkozik. A Máté evangélista által használt „lelki szegények“ kifejezés meglehetősen sok találgatásra adott és ad okot. A legkezdetlegesebb értelmezés szerint: boldogok az együgyűek, a szellemi fogyatékosok. Ez azonban semmiképp nem fogadható el. Jézus nem az együgyűek, nem a szellemi fogyatékosok számára ígéri a boldogságot. Egész tanításán átragyog az Istentől kapott értelem nagyszerűségének fénye. Különben is, csak az ember lehet boldog vagy boldogtalan, mert egyedül ő képes — épp lelki és értelmi adottságainak köszönhetően — tudatosan felismerni boldog vagy boldogtalan állapotát.

Épp az ilyen félreértések és félremagyarázások elkerülése érdekében újabban így fordítják a szóbanforgó bibliai verset: boldogok, akik a szegénység szellemét birtokolják. Boldogok, akik helyesen értékelik a földi javakat, akik megértették, hogy a gazdagság is, a szegénység is,

csak külső burka az életnek, s épp mert lelkük nem tapad a pénzhez, a vagyonhoz, a gazdagsághoz: nem az anyagi jóléttől várják a boldogságot. Így is mondhatom mindezt: boldogok, akik a szegénység szellemét birtokolják, mert túltették magukat a pénz, az anyagi jólét, a meggazdagodás bűvös vonzásán. Boldog, aki nem él állandó feszültségben, „a szerzés szédületében“. Talán erre érzett rá Arany János is, mikor szép sorait fogalmazta: „Földi ember kevéssel beéri, vágyait ha kevesebbre méri“.

A boldogító szegénységnek természetesen többfajta megvalósulása lehetséges. Boldog például az az ember, aki érzi szegénységét a tudásban, érzi a szellemi kincsek hiányát. Ez a szegénység a boldogság forrása lesz, ha tanulásra ösztönzi és különféle lelki, szellemi kincsek megszerzésére sarkallja az embert. Boldog például az az ember, aki fájlóan érzi: mily kevéssé ismeri Istent. Ezért szívesen hallgatja a prédikációt vagy olvassa a Bibliát. Boldog szegény az, aki elégedetlen lelki gazdagságával, erényeivel, szeretete hőfokával. Ilyen értelemben igaz a megállapítás, hogy „a szegénység nem koronája, hanem gyökere a keresztény életnek“. Nem lehetnek boldogok azok a gazdagok, akik úgy vélik, hogy ők nagyon jól megvannak Isten nélkül. Van pénzüik, összekuporgatott vagy harácsolts vagyonkájuk, házuk, autójuk, életbiztosításuk, és nem szorulnak sem Istenre, se emberre. Nem lehetnek boldogok azok az öntelt gazdagok, akik — miként a farizeusok — azt gondolják, hogy a tökéletesség birtokában vannak; a jóllakottak, akik nem érzik szegénységüket, s nem éheznek Isten után, hanem aranyaikon üldögélnek. Az ilyenekről mondja Jézus: „könnyebb átmenni a tevének a túfokán, mint a gazdagnak bejutni az Isten országába.“ (Mt 19,2—4).

Tanulságos legendát olvastam egy szegény és egy gazdag emberről. Mindketten hittek Istenben. Legnagyobb meglepetésükre, Szent Péter először a gazdag embert vezette be a mennyországba. Bezárta utána a kaput és így szólt a szegényhez: várj türelemmel! Még jobban meglepődött azonban, midőn hallotta, hogy milyen üdvivalgással fogadják odabent a gazdag embert. Úgy látszik, — gondolta fejcsóválva a szegény ember —, itt sincs igazság. Szemrehányóan tekintett tehát Péterre, amikor előtte is kinyitotta az ajtót. Méltatlankodása csak nőtt, amikor odabent minden ünneplés nélkül fogadták. Péter azonban mindent megmagyarázott. Ne zúgolódj, kedves fiam, mert rád nagyobb örömök várnak, mint a gazdag emberre. Az ünneplésen pedig ne csodálkozz! Ilyen magadfajta szegény ember naponta érkezik a mennyországba, de gazdag csak száz évben egyszer.

Ez persze csak ártatlan legenda, mese. De csak azok a szegények az igazi gazdagok, a boldogok, akik olyan kincseket gyűjtöttek életükben, amelyeket a moly meg nem rág és a rozsdá meg nem emészt.

Boldog ember vagy? Nem azt kérdelem, hogy mid van. Erre könnyen tudnál felelni. Van szép lakásod. Vannak modern gépeid. Van autód, jó fizetésed és elegáns ruhád; vannak rangos barátaid és befolyásos ismerőseid. Ezek is hozzájárulhatnak boldogságodhoz, de nem lehet ez az alapja. Ha helyesen akarod érteni és értékelni Jézus szavait a szegénységről és boldogságról, akkor így gondolkozz: kevesebbet a múltandókból és minél többet a lelki kincsekből, az örökkévalókból. Ez a boldog „lelki szegénység“. Gazdag szegénység. Ámen.

Ha valaki ezt a kijelentést meghallja, és csak ezt hallja meg az evangéliumból, akkor kétségtelenül megütközik és igen elmarasztaló véleményyt alkothat róla. Épp úgy jár, mint azok, akik egyáltalán nem, vagy csak igen felületesen ismerik az evangéliumot. Az ilyen emberek hajlamosak rögtön arra gondolni, hogy a kereszténység — épp a felolvasott bibliai vers igazolná ezt — valami örök világfájdalmat hirdető tanítás. Olyan hit- és életfelfogás, amely a szenvedést, a vigasztalan szomorúságot és a bánatot eszményíti, s képviselőit fekete gyászba öltözteti. Egészen tragikus félreértése ez a keresztény tanításnak!

Mindenekelőtt arra kell felhívnom figyelmeteket, hogy Jézus evangéliumnak, vagyis: *örömmüzenetnek* szánta tanítását. Örömmüzenetet kívánt átadni tanítványainak, minden korok emberének. Az általa formált keresztény életnek bizakodó optimizmusa és életvidám derű az alapszíne. Meggyőződésem, hogy mindazok az emberek, akik ezekkel elmentésen hirdetik és magyarázzák az evangéliumot, akik csak a szomorúságot és szenvedést látják benne, s a templomokat is az örökös könnyezés és könnyezettetés hajlékának tartják: mélységesen tévednek. Mindazok, akik a történelem folyamán megértették és magukévá tették Jézus tanítását, úgy állnak előttünk, mint életigenlő, derűs lelkű, örvendező és boldog emberek. Életük arról tanúskodik, hogy még a legnagyobb próbák vagy szenvedések idején is megőriztek lelkükben valami töretlen derűt, valami életvidám bizakodást, aminek sokszor magyarázatát sem tudták adni, de megtartotta, eltette őket. Példaként említhetjük Asszisi Ferencet, akinek életére — születésének 800. évfordulója alkalmából a tavaly emlékezett a keresztény világ. A teljes egyszerűséget és szegénységet vállaló, jézusi életformát megélt „mindig vidám testvér“, énekelve járta Itália városait, és egész életét, környezetét betöltötte lelkének csodálatos derűje. A még távolabbi múltból hivatkozhatunk akár Pál apostolra is, akinek minden oka meglett volna, hogy az evangéliumért vállalt próbák és szenvedések idején szomorkodjon, panaszosan siránkozzon. Ő azonban a római fogságában is arra biztatta híveit, hogy: „örvendjete az Úrban, ismét mondom, örüljete!“ (Fil 4,4).

Ezek a példák, — melyeknek számát még gyarapítani lehetne — mind arra utalnak, hogy mindazok, akik megismerték és megélték a keresztény vallás legbensőbb szellemi igényét, azok az élet minden helyzetében — próbák és nehéz szenvedések idején is — meg tudtak őrizni lelkükben valami töretlen derűt és bizakodó optimizmust, ami életerőssé és boldoggá tette őket. Mindezzel azt szerettem volna igazolni számotokra, hogy a keresztény vallás bensőséges lelkiörömet, kiegyensúlyozott, egészséges életerőt, bizakodó derűt és boldogságot biztosító hit- és életfelfogás. Mindazok, akik nem érzik, nem találják meg hitükben, vallásukban mindezt, azoknak feltétlenül felül kell vizsgálniuk vallásosságukat, hit- és életfelfogásukat.

Tagadhatatlan azonban, hogy lehetünk mi bármennyire is bizakodó életszemléletű, derűs emberek, ezért még nem fognak elkerülni bennünket az élet próbái, szomorúságai és szenvedései. Ezekről nem men-

tesít bennünket a mi hitünk. Néha bizony van okunk könnyeket hullatni, nekikeseredve szomorkodni. Mondhatom ezt így is: hitünk nem tesz „kivételt“ velünk, nem veszi le vállainkról az élet keresztjét, ellenben megtanít hordozni azt.

Korunk embere — és valljuk csak be: mi magunk is sokszor — egészen másként vélekedik e kérdéstről. Nem akarja vállalni, még kevésbé hordozni az „élet keresztjét“. Nem lehet boldog ember az, akinek szenvednie, szomorkodnia vagy sírnia kell; nem lehet boldog, akinek lelkét a bánat nyomasztó, sötét gondjai terhelik. Ez a „természetes“ gondolkodású ember véleménye. Épp ezért igyekszik is menekülni az élet nehézségei, próbái és szenvedései elől. Szeretné kikerülni a szomorúság és szenvedés óráit, alkalmait. Csakhogy hamar rá kell ébrednie, hogy nem tudja és nem is lehet. Miként lehetne segíteni ezen? Mi a megoldás? Napjaink embere így válaszol e kérdésre: nem kell mindent mindjárt „szívre venni“! Meg kell próbálni valahogy könnyedén venni az életet. Nevetni kell mindenben, mert csak így lesz elviselhető az élet! Úgy kell nézni az életet, hogy a kellemetlen, lehangoló dolgokat le kell fricskázni vállunkról. Nem szabad „rágódni“ rajtuk, emésztődni miattuk. Egyszerűen nem kell felvenni őket, hogy szomorkodjunk vagy sírjunk miattuk. Csak így őrizhetjük meg életünk lelki egyensúlyát. Csak így lehetünk boldogok!

Szép ez az elképzelés, még valami részzigazság is fellelhető benne, lényegét illetően mégis alapvetően téves, mert megvalósíthatatlan. Egyszerűen képtelenek vagyunk megfogadni, magunkévá tenni, betartani! Hányszor szabadkoztál már — s hallottál másokat is szabadkozni — e tanács hallatán, valahogy így: Nem tudom megtenni ezt. Talán nem jó a természetem, de egyszerűen nem is tudom ilyen „könnyen venni“ az életet, a dolgokat. Nem tudok mindenben nevetni. Nem tudom — csak úgy könnyedén — „lefricskázni“ vállamról az élet komor és szomorkodásra okot adó tényeit.

Azt mondtam az imént, hogy a modern ember ezen tanácsa mégis tartalmaz némi részzigazságot. Mi ez a részzigazság? — kérdezed. Benne van az a nagyon helyes meglátás és gondolat, hogy: valóban nem szabad mindent — minden apró-cseprő kis dolgot — szívre venni, hogy azokat felnagyítva szomorkodjunk, sírjunk vagy kétségbe essünk. Ez valóban súlyos hiba, nagy tévedés volna. Az életben vannak értéktelen, terméketlen szomorúságok, szomorkodások is. Olyanok, amikor nagyon semmitmondó, értéktelen dolgok miatt bánkódunk vagy hullatunk könnyeket. Ilyen az anyagi értékek elvesztése miatt való szomorkodás, midőn túlságosan hozzájuk tapadt a lelkünk. Ne aggodalmaskodjatok szerfölött, ne aggodalmaskodjatok túlzottan, mondta Jézus és ezekre a dolgokra utalt. Ezeket az apró-cseprő ügyeket, s a miattuk való szomorkodásokat, könnyhullatásokat valóban félre kell tenni, le kell fricskázni. Nem szabad állandóan velük foglalkozni, miattuk szerfölött emésztődve szomorkodni, túlzottan aggodalmaskodni. Eddig a pontig helyes, — Jézus tanításával is megegyező — a modern ember iménti tanácsa. Hogy hol van akkor a „buktatója“ ennek a tanácsnak? Megmondom. Figyelmén kívül hagyják a tanács bölcs hirdetői azt, hogy vannak olyan helyzetek — olyan fájdalmak és veszteségek is — az életben, amelyeket egyszerűen képtelenség könnyedén, félvállról venni. Amelyeket nem lehet „lefricskázni“. Mert — gondold csak el — vajon mondhatom-e az

édesapa halálos ágya mellett szomorkodó, kétségbeesett gyermeknek, hogy: nem kell szívre venni az esetet. Mondhatom-e az édesanya koporsóján zokogó gyermeknek, hogy: hát ez van, tudomásul kell venni, ilyen az élet; tegyük túl magunkat rajta. Vagy mondhatom-e azt a gyermekének betegágya mellett virrasztó, kétségbeesetten aggodalmaskodó és könnyező szülőknek, hogy: nem kell nagy dolgot csinálni az egészségből, nem kell nyomban szívre venni mindent. Tegyük túl magunkat rajta. Ugye milyen örültség, milyen cinikus arcátlanság lenne az ilyesmi?! Nem tehetünk így! Nem mondhatjuk az élet minden próbájára, veszteségére és fájdalmára, hogy: engem mindez nem érdekel, én fel sem veszem az egészet; nem méltatom még figyelemre sem, nem-hogy könnyeket hullassak vagy szomorkodjam miatta. Ezt — egyszerűen — nem lehet megtenni. Képtelenség. Vannak olyan könnyek, amelyeket nem lehet és nem elég csak egyszerűen letörölni.

Amikor mindezt felismertük, akkor kell megértenünk Jézus öröm-üzenetét. Röviden így fogalmazhatom meg: nem levetni kell a terheket, a fájdalmakat és szomorúságokat, — hisz az igaziakat nem is lehet —, hanem MEG KELL OSZTANI ISTENNEL! Hozzá kell fordulni, Vele megosztva hordozni. Istenhez kell fordulnunk könnyeinkkel, szomorúságunkkal és bánatunkkal, mert Isten — hitünk szerint — jó, gondviselő és szerető Atya, aki boldogságunkat akarja, aki elviselhetővé teszi életünk szomorúságait, elhordozhatóvá terheit és megvigasztal. Más szóval: azok a sírók vigasztaltatnak meg, akik szomorúságukban Isten felé fordulnak, Őt keresik. Nincs olyan bánat, nincs olyan könnyes szomorúság, amit Isten ne vigasztalna meg, csak engedjük Őt, hogy munkálkodjon a mi szívünkben. Boldogok az ilyen sírók, mert könnyes szemük előtt csodálatosan ragyog fel Isten arca, s ők is felkiálthatnak a zsol-táríróval: „Szüntelenül az Úrra tekintek, nem tántorodom meg! Ezért örül a szívem, és újjang a lelkem! (Zsolt 16,8—9).

A ma embere — úgy hiszem — azért fél annyira a fájdalomtól, a szenvedéstől, és azért nem tudja elviselni az élet ezen keresztjeit, mert nincs igazi, nincs mély hite Istenben. Menekülni szeretne, szabadulni és letenni vállairól az élet keresztjét, de — nem tudja. És nem tudja elvinni Istenhez sem, hogy megossa Vele, hogy vigasztalásra találjon Nála. Sajnos egyre növekszik azoknak a száma, akik valamilyen pótmegoldást keresnek. Egyre gyakrabban hallani olyan szerencsétlenekekről, akik gyermeküket vagy élettársukat elveszítve az alkoholhoz menekülnek. Azt hiszik, hogy abban vigasztalást találnak. Csak magukat teszik tönkre. Hányan próbálnak „felejtetni“, gondolván, hogy az idő múlása mindent feledtet, minden sebet begyógyít. Ez sem igaz, ez sem megoldás. Ha csak arra várunk, hogy könnyeink az idő múltával felszáradjanak, helyükben továbbra is ott marad a bánat, továbbra is fájnak a sebek. Szomorúságaink és sebeink, amelyeket nem vigasztaltattunk Isten könyörülő szeretetével, vigasztalásával: nem múlnak el az idő múlásával sem.

Mintegy tizenkét évvel ezelőtt hunyt el édesapám. Kétségbeestem és csak sírtam, sírtam. És nem találtam vigaszt. Hittem Istenben még akkor is, de valahogy nem a kellő módon és mélységgel. Talán csak úgy, mint az átlag-keresztény. És hiába telt az idő, hiába múltak az évek: ha eszembe jutott, akkor is mindig újra fölszakadt a seb és elindultak könnyeim. Vigasztalhatatlan voltam. Aztán egyszer valami vál-

tozás történt. Nem az idő múlása. A hitemmel történt változás. Egészen másképpen, ha szabad így mondanom: igazán hittem Istenben. Megtértem és megtaláltam a hitet az örökéletben. Ha manapság rá gondolok, akkor már nem szakad fel a seb. Valami végtelen nyugalom és derű uralkodik el a lelkemen. Ilyen esetekben érzi és tapasztalja meg az ember, hogy boldogok azok a sírók, akik bánatukkal, szomorúságukkal és könnyeikkel Istenhez fordulnak, Őt keresik, hogy hagyják munkálkodjon szívükben. Így válik igazzá Jézus örömmüzenete életünkben: „Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak“.

Végül azt kérdezem tőled: tudsz-e az élet komoly próbái, nehéz csalódásai, súlyos vesztesége és fájdalmai között is megőrizni valamit hited megtartó örömeiből, lelki derűjéből? Ha azt mondod erre, hogy nem, akkor azt kell mondanom: nem elég mély a hited Istenben. Mindazok, akik vallásukból, hitükből nem merítenek erélyes, tevékeny, diadalmas örömet és lelki derűt, valamiben hibáznak és nagyon meg kell vizsgálniok magukat, hitüket. Itt kell megvallanom azt is, hogy megdöbbenéssel figyelem, miként fogatkoznak a templomba járók egy-egy temetés után. Nemcsak azok által, akiket a temetőbe kísérünk. Mindannyian tudjátok, hogy a hozzátartozók a gyászidő leteltéig a templom felé sem néznek! Nem helyes ez a szokás. Ilyenkor nem menekülni kell Istentől, hanem keresni Őt! Nem elfordulni Tőle bánatunkban, hanem karjaiba borulva visszatérni Hozzá! Hozzá menni fájdalmunkkal, Vele megosztani bánatunkat, Neki elsírni könnyeinket, és hagyni, hagyni, hogy dolgozzon megszorodott szívünkben, s irgalmas szeretete letörölje könnyeinket, gyógyítgassa sebeinket és megvigasztalva adjon vissza az életnek.

Bánatod van? Gyász üt sebet a szíveden? Fájdalmad könnyeket csal a szemedbe? Keresd Istent megújult erővel. Vidd elé bánatodat, könnyeidet és engedd dolgozni szívedben. Bízál benne. Oszd meg terheidet Vele és kérd, hogy adja vissza boldogságodat. Meglásd: rajtad, életeden is igazzá lesz Jézus szava: „Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak“. Ámen.

BOLDOGOK A SZELÍDEK

Mt 5,5

Úgy hiszem, akik hallották a Hegyi beszéd első két tanítását, azokat most semmiféle különösebb meglepetés nem érte. Ez a harmadik tanítás ugyanolyan nehezen elfogadható a „természetes“ gondolkodás számára, mint az előbbi kettő. Ha a természetes emberi logika útján közelítünk hozzá, ugyanúgy ágaskodni kezd bennünk az ellenkezés szelleme, mint amikor azt hallottuk, hogy boldogok a szegények, vagy a szomorkodó sírók. Csak fejcsóválva vagy lemondóan legyintve hallgatjuk a harmadik boldogság ígéretét: Boldogok a szelídek: övék lesz a föld. Nem, ez nem így van! Hogyne tiltakoznánk e kijelentés ellen, amikor tapasztalataink egészen másról tanúskodnak. Hogyan lehetnének boldogok a szelídek, hogyan örökölhetnék ők a földet, mikor szinte az

egész emberi történelem azt látszik igazolni, hogy mindig is az erőszakosok birtokolták a földet?! A történelem tanulmányozása mindenkit meggyőzhet arról a kitartó és roppant erőfeszítésről, amit az ember folytatott és folytat a föld birtoklásáért. Ez robbantotta ki a véres háborúkat, ez állította szembe a megtévesztett népeket. A történelem nagy hódítói és zsarnokai csak azért uralkodhattak ideig-óráig a föld egy-egy darabján, mert nem restellték az erőszak alkalmazását. Sajnos, nemcsak a világtörténelem színpadán lejátszódó véres háborúk, az erőszak többmillió áldozatának fájdalmi és tragédiái látszanak ellentmondani Jézus tanításának. Az emberi kapcsolatok rendjén szerzett egyéni tapasztalataink is gyakran arra szolgáltatnak bizonyítékot, hogy a kellő mértékben erőszakosak érvényesülnek, hódítanak és birtokolnak az életben. Ezért nem értjük Jézus szavait: Boldogok a szelídek, mert övék lesz a föld.

Amíg nem emelkedünk ki a „természetes“ gondolkodás völgyéből, addig értetlenül állunk Jézus tanítása előtt. A megértés kulcsát keresve — mindenekelőtt — el kell oszlatnunk a szelidségről alkotott közhasználatú és téves fogalmakat. Csak így vághatunk neki a nagy vállalkozásnak: a boldogság hegyének meghódításához.

Nagyon sok embernek téves elképzelései vannak a szelidségről. Egyesek szerint a szelíd olyasféle ember, mint akinek vér helyett víz folyik ereiben. Még talán arra is képtelen, hogy jogos haragra lobbanjon. Egykönnyen nem hozható ki a sodrából, nem kedveli az összetűzést, a harcot, s mivel alaptermészete a gyávaság: mindig visszavonulót fúj. Még a megaláztatásokat és durva igazságtalanságokat is türelemmel viseli el. Sokan így vélekednek a szelidségről. Talán mondani is fölösleges, hogy igen helytelenül. A szelidség nem gyávaság, nem megalkuvás, nem puhányság. Nem az a szelíd, akinek minden mindegy! A Jézus által boldogítónak mondott szelidség egészen más arcot mutat. Ennek bemutatására és igazolására a legjobb, ha Jézus példájára hivatkozunk. Ő biztosan nem tartozott a gyávák, a „mindent megértő és mindent elnéző“ megalkuvók közé. Már a Hegyi beszéd újra meg újra visszatérő motívuma is erre utal: „Megmondatott a régieknek... én pedig azt mondom nektek...“ Gyakran haragra lobbant és keményen ostromozta a farizeusok képmutató magatartását. Korbácsot ragadott és azzal ütötte ki Isten „házából“ azokat a kereskedőket és kufárokat, akik „latrok barlangjává“ változtatták. Mindez jól példázza, hogy Jézus élete és tanítása állandó tiltakozás volt az önmagával elégedett, pipogya-puhány lelkület ellen; szelidsége nem elveinek megalkuvó feladását, hanem a meggyőződése melletti szilárd kiállását jelenti. Az erőszakos emberrel szembeni különbség ott kezdődik és abban mutatkozik meg, hogy a szelíd ember nem nyúl az erőszak eszközeihez. Jézus bár egy jöttányit sem enged a meggyőződéséből, Isten ügyének szolgálatát és diadalra vitelét a szelidség szellemében végzi, és azt kívánja követőitől is. És ez nagyon fontos dolog. Jézus életének és működésének egyik legvárázslatosabb vonása épp abban rejlik, hogy Ő senkire se kívánja ráerőszakolni hitét, tapítását vagy életstílusát. Egyszerűen csak hív, hogy kövessük őt, de nem tesz erőszakot rajtunk. Hagyja, hogy magunk döntjük el szabadon, hajlandók vagyunk-e belátni igazát, követni életét és tanítását, vagy sem. Ebben mutatkozik meg tulajdonképpen, hogy a jézusi, szelíd ember, bár állhatatosan kitart meggyőződése, hite mellett:

nem tesz, nem alkalmaz erőszakot egyetlen emberi lényen, egyetlen lelken sem.

Lehet bármilyen fennkölt, bármennyire szép és az embert boldogítani akaró egy eszme, egy hit, ha erőszakkal akarják az emberre kényszeríteni, akkor nyomban visszataszítóvá és használhatatlanná válik. Az erőszak alkalmazása minden eszmét megfoszt hitelességétől. Csak a szeretetből fakadó szelídség teszi szíveket hódító hatalommá. Sajnos, az emberiség oly sok keserű tapasztalás után sem tudta magáévá tenni a szelídségben rejlő hatalmas erőt. Pedig a szelídségnek mindig megvan a maga lenyűgöző varázsa. Nem egy alkalommal hangoztatjuk mi is, hogy szép szóval, szelídséggel többet el lehet érni, meg lehet valósítani, mint bármilyen más eszközzel. És nagyon jól gondolkozunk ilyenkor. Mégis milyen ritkán alkalmazzuk ezt a boldogságunkat munkáló gondolatot, a szelídségben rejlő csodálatos erőt. A Példabeszédek írója nagyon bölcsen mondja: „a szelíd beszéd megtöri a csontot is“ (25,15). Jézus ennél többet ígér a szelídeknek: boldogságot, és hogy örökölni fogják a földet. Ma így mondanánk: a szelídeké a jövő! S valóban, még ha földi, történelmi perspektívában mérlegeljük is Jézus gondolatát a szelídségről, akkor is igazat kell adnunk neki. Egyre inkább beigazolódik, hogy a földet nem lehet egyeseknek kisajátítani. Az erőszakos hatalmaskodók napjai mindenkor meg vannak számlálva. Ideig-óráig megkaparinthatták a föld egy részét, de mivé tették? Meddig birtokolták? Évekig, évtizedekig, s aztán vége lett erőszakon alapuló birtoklásuknak. Csak az a darabocska föld lett az övék, amelybe eltemették őket, nincstelenül és gyászos emlékükkel együtt. A föld nem lehet az erőszakosoké. Az ember történelmének tanulságai azt mutatják, hogy Földünk az igazság, jóság és szépség felé tart. A modern kor embere, ha józanul akar gondolkozni, fel kell ismerje, hogy a szelídség létszükséglet. A szelídség az egyetlen út, módszer és lehetőség, hogy az ember örökölhessen a földet, az életet, a jövőt és boldog legyen. Ha nem akarunk maroknyi atomhamuvá változni, akkor végérvényesen le kell mondanunk az erőszak alkalmazásáról. Így ragyog fel kétezer év távolából is Jézus igazsága: a szelídek a boldogok, mert övék lesz a föld.

Mondhatod: mindez nagyon szép, talán igaz is, de miben és mennyiben érinti saját, egyéni életedet? Nem kerülheti el figyelmünket, hogy a szelídséggel szemben álló erőszak nemcsak a világtörténelem hadszínterein jelentett és jelent gondot, de a mi egyéni életünkben is. A szelídségre nagy szükség van az egyéni, a családi, a munkahelyi és közösségi életben is. Sok emberi kapcsolat épp azért romlik meg, mert hiányzik belőlük a szeretetből fakadó szelídség. Egyéni életünkben, személyes kapcsolataink rendjén is csak a szelídség biztosítja jövőnket és boldogságunkat. Ezért kell hangsúlyozottan figyelni Jézus hívására: Tanuljátok meg tőlem, hogy én szelíd és alázatos szívű vagyok.

Tudom, sokan talán ezt gondolják magukban: hát igen, Jézusnak, egy lelkésznek illő is, hogy szelíd és alázatos legyen. A világban forgólovó hívők számára azonban mindez nem előnyt, hanem inkább hátrányt jelent. Az élet épp azt igazolja, hogy erőszakossággal lehet igazán érvényesülni. Ez a szelídségről szóló jézusi tanítás tehát nem vonatkozik a világi keresztényekre. Nos meg kell mondanom, hogy ez nagyon téves gondolat. Nincs kétféle erkölcs. Nincs külön erkölcs az egyházi emberek, és nincs külön a világi hívek számára. Épp úgy, mint ahogyan

nincs — és nem is lehet — külön erkölcs a férfiaknak és külön a nőknek. Reánk, unitáriusokra kétszeresen vonatkozik mindez, és kétszeresen kötelez, hiszen címerünkben ott van a szelidséget jelképező galamb: Legyetek szelídek, mint a galambok! (Mt 10,16).

Mindennapjaink rendjén szinte megszámlálhatatlanul sok alkalom kínálkozik, hogy bizonyosságot tegyünk a jézusi szelidség békét és boldogságot teremtő erejéről, hatalmáról.

Ittasan érkezik haza a férj, a családapa. Veri, üldözi családját. Az asszony védelmezően áll a gyermekek elé. A feldühödött ittas ember hasábfát ragad kezébe, azzal akar lesújtani törekeny feleségére. Az asszony csak áll, leeresztett karral, szelíden. Nem védekezik, csak férje homályos, elborult tekintetét nézi. Az ütésre felemelt kéz lehanyatlik. A szelidség ereje és bátorsága által lefegyverzett ember szó nélkül elmegy. Győzött a szelidség a durvaság és erőszak fölött. Békét teremtett. Jövőt. És érdemes felfigyelni valamire: az a törekeny asszony nem volt gyáva. Ha az lett volna, akkor menekülni próbál. A szelíd ember nem gyáva, nem nyúlként lapuló. Több erő, több bátorság kell ahhoz, hogy szelídek legyünk.

Szóváltás történik az egyik családban. A szóváltásból veszekedés lesz. Szó szót követ és a lobbanékony természetű asszony keze a férj arcán csattant el. Az asszony saját tettétől meglepődve remegve várja férje válaszát. Ám a megfontolt és szelíd férj csak ennyit mondott: Drágám, nem ilyen célra kértem meg a kezedet a szüleidtől! Ebben az esetben sem kétséges, hogy ki cselekedett helyesen, ki teremtett békét. Mint mindig és minden helyzetben az, aki — bár szilárdan ragaszkodik az igazsághoz — uralkodni tud támadó ösztönein, és a szenvedélye hevében is megőrzi szelidségét.

Minden azonban csak akkor válik életünket boldogító, áldott valóssággá, ha újra meg újra megpróbáljuk alkalmazni saját életünkben is. Nyilvánvaló, hogy a szelidség gyakorlásához több lelkierőre van szükség, mint az erőszakhoz. Nehezebb önmagunkat legyőzve — szelíddé és alázatossá formálva — megállni meggyőződésünk, hitünk és igazságunk mellett, mint erőszakkal lehengerelni másokat. De, ha nehezebb is: ez kínálja az igazi, boldogító, és jézusi utat minden ember és az egész emberiség számára, mert: boldogok a szelídek, ők öröklik a földet! Amen.

BOLDOGOK, AKIK ÉHEZIK AZ IGAZSÁGOT

Mt 5.6

Sírva jövünk a világra, s alighogy megérkezünk: máris éhesek vagyunk. Az ember éhez, szomjazó lénynek születik, s egész életén át elkíséri az éhség és szomjúság érzése. Ennek kielégítése olykor rendkívüli erőfeszítésekre készíteti. Sok mindenre éhes, sok mindenre szomjazik az ember. Éhes a mindennapi kenyérre, a létfenntartáshoz szükséges táplálékra. De az elemi létszükségleten felül és túl, még megszámlálhatatlanul sok dologra való éhségünk betölti egész életünket.

Ahítozzuk mindenekelőtt az anyagi javakat. Milyen hatalmas energiákat fordítanak, milyen óriási erőfeszítéseket tesznek az emberek annak érdekében, hogy anyagi javakat szerezzenek! Sokan egészségüket sem kímélik, szünet nélküli hajszában úzik magukat az anyagi javak után, mert — éhségükben — azt gondolják, hogy azok megadhatják az igazi boldogságot. És hányan vágnak dicsőségre, elismerésre és hatalomra? Még tisztességtelen eszközökkel is megpróbálnak hozzájutni ezekhez, hogy éhségüket és szomjukat kielégítsék.

Vannak életünkben nemesebb, az emberhez méltó éhségek is. Magasabb rendű éhségek: a tudományok, a művészetek, a költészet éhsége, örök vágya. Szenvedélyes keresése a szépnek, a jónak, az élet értelmének. Sokan e magasabb éhség és szomjúság kielégítésére szentelik életüket. De még életünk ezen magasabb rendű éhségeinek, szomjúságainak kielégítése sem mindig boldogítja maradéktalanul az emberi lelket. Ki ne hallott volna boldogtalan tudósokról, művészekről? Közöttük is sok a boldogtalan ember!

Az a bibliai vers, amely ma szól hozzánk: igazi boldogságot ígér nekünk. Jézus azt ígéri, hogy ha az igazságot éhezünk, ha az igazságra szomjazunk, akkor miénk az igazi boldogság! De vajon milyen igazságról van szó? Mert az nyomban világos, hogy nem valami hétköznapi igazságról, nem a tudomány, nem a művészet és nem a költészet igazságáról van szó. Hisz „jöllakni“ ezekkel sem lehet, s az igazi boldogságot sem biztosítják még maradéktalanul. Akkor vajon miféle igazságra célzott Jézus, amikor boldogoknak nevezte a reá éhezőket és szomjazókat?

A Szentírásban Máté evangélista első alkalommal használta az igazságra ezt a görög szót: „dikaiosüné“. Ez a görög szó nemcsak a hagyományos értelemben vett igazságot jelenti, hanem többet annál. Azt jelenti, hogy az igazságnak van egy telítettebb, egy mélyebb tartalommal bíró jelentése is: Isten igazsága. Isten igazsága minden más igazság fölött áll. Isten maga a legfőbb, a legnagyobb igazság. A legfontosabb. Jézus kétségtelenül erről az igazságról szól, midőn Pilátus nekiszegzi a kérdést: Mi az igazság? „Én azért születtem és azért jöttem e világra — mondja Jézus —, hogy tanúbizonyságot tegyek az igazságról!“ (Jn 18,37). Erről az igazságról bizonyosságot tenni a világban csak egy módon lehet: Isten akaratának megélésével. Azok lesznek tehát boldogok, akik ezt az igazságot éhezik és szomjúhozzák, s Isten akaratát tekintik mindennapi kenyérüknek és italuknak!

Megvallom nektek: sokáig ennek ellenére sem értettem teljesen a Hegyi beszéd ezen boldogságtanát. Miként lehet összefüggésbe hozni, sőt egyeztetni az éhezést és a boldogságot? Hogyan lehet boldognak nevezni az olyan embert, aki éhezik és szomjazik? Még akkor is nehézségbe ütközik ennek elfogadása, ha valami magasabb rendű igazságról is van szó. Egy szerencsés véletlen segített abban, hogy végül is megértsem ezt az összefüggést. Egy igen súlyos beteg ismerősünket látogattuk meg. Az orvosok már lemondtak róla. Napok óta már enni sem tudott. Csukott szemmel, mozdulatlanul feküdt. Mindenki el volt készülve az elkerülhetetlenre. Az egyik napon azonban váratlan fordulat következett be. Megszólalt a beteg és enni kért. Éhes vagyok — mondta. És a kezelőorvos igen megörült ennek. Ez jó jel mondta. Számítani lehet a felgyógyulásra.

Ezzel a tapasztalással kerültem közelebb Jézus igazának megértéséhez. Vigyük át ezt a tapasztalást az emberi élet lelki, erkölcsi síkjára. Vegyünk egy közismert példát. Idézzük fel a tékozló fiúról szóló jézusi példázatot, kövessük nyomon cselekményét.

A kisebbik fiú kikéri apjától a reá eső, őt megillető vagyონrészt, majd az örökséggel elhagyja a szülői házat. Ugy tűnik, számára nem volt a boldogság forrása az otthon, nem volt kielégítő az atyai házban kapott kenyér. Boldogságát máshol — valahol az idegenben — kereste, remélte megtalálni. A közeli nagyvárosban aztán két kézzel szórta, elpocsékolta mindenét. Léha örömökre áldozott, mert könnyű mámorokban, dorbézolásokban kereste a boldogságot. Azt is tudjuk, hogy nagyot csalódott. Nem találta meg, amit keresett. A várt és remélt boldogság helyett valami különös és szomorú tapasztaláson kellett átesnie. Megundorodott, megcsömörlött attól a léha és üres élvezethajhászó életformától, amelytől a könnyű boldogságot várta, remélte. Nagyon szép és mélyértelmű az a gondolat, amely megmutatja, hogy hová került az eltévelyedett ifjú: a moslékos vályú mellé! Ez már tanulság is. Mi is sokszor vagyunk abban a helyzetben, mint a tékozló fiú: amikor nem az élet igazi javait és értékeit keressük, hanem azoktól a dolgoktól várjuk a boldogságot, amelyektől ő is hiába várta. De folytassuk a történetet. Ott, abban a kilátástalannak tűnő helyzetben, egyszerűen csak történik valami. Valami hatalmas, sorsdöntő változás: a tékozló fiú „felnyitja szemeit“. Rádöbben valamire, felismer valamit — egy igazságot —, amit eddig nem látott, amit eddig nem ismert, nem értett. S a tékozló fiú — ott, a disznók moslékos vályúja mellett — *megéhezett!* De most már valami másra, valami többre! Arra az atyai kenyérré, amelyre oly együgyű könnyelműséggel elvetett magától. Az atyai kenyér igazságának ízére éhezett meg. És ennek a megékezésnek, erre az igazságra való „rászomjazásnak“ meglelt a maga következménye. Persze nem erőfeszítésektől mentesen: éhségünk és szomjunk kielégítése olykor roppant erőfeszítéseket igényel. Mit is mondott a tékozló fiú? Fölkelek és elmegyek az én atyámhoz! Élethelyzetének ebben a pillanatában ugyanaz történt, mint az előbbieken említett halálos beteggel, aki fölnyitotta szemeit és enni kért, mert megéhezett. Mit mondott erre az orvos? Jó jel! Számítani lehet a gyógyulásra. A tékozló fiú is ekkor lépett a gyógyulás útjára. Ekkor indult el az igazi boldogság felé.

Így mutat tehát az emberi élet lelki-erkölcsi síkján az igazságra való megékezés. Minden ember életében — a miénkben is — rendkívüli fontossággal bír, hogy mennyire erős a kötődés — bibliai nyelven szólva az éhségünk és szomjunk — az atyai igazsághoz. Ha nem elég erős bennünk a vágy, a kötődés, az éhség az igazságra, akkor elveszettek vagyunk nemcsak az igazság, de a boldogság számára is. Csak oda juthatunk, ha feladjuk az igazságot, ahová a tékozló fiú is jutott. Ezért is nagyon fontos és mindig időszerű szólni minderről. De nem elég csak szólni! Szomorú, önvádoló szívvel kell beismernünk: sokáig „beteg“ — étvágytalan voltam, Istenem! Az igazság kenyere helyett gyakran a hazugság ételével töltöttem meg a gyomromat. De ime, most fölkelek és az Atyámhoz megyek.

Mindig időszerű életünknek az igazsággal való kapcsolatát felülvizsgálni. „Ez a jó és kedves üdvözítő Istenünk szemében, aki azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön és eljusson az igazság ismeretére“ (1Tim

2,4). Fontos-e nekem az igazság? Úgy ragaszkodom-e Atyám akaratához, úgy éhezem-e igazságát, mint a mindennapi kenyeret? Hogy mennyire fontos — életemet megvizsgálva — őszintén válaszolnom e kérdésekre? Ettől függ a boldogságom!

Mai beszédemet azzal kezdtem, hogy: sírva jövünk a világra. Van egy nagyon szép és tanulságos hindu közmondás, amely hasonlóképpen kezdődik: „Sírva jössz a világra, és körülötted mindenki mosolyog; igyekezz úgy élni, hogy mosolyogva távozzál és körülötted mindenki sírjon“. — Ez csak egy módon lehetséges: ha éhezed és szomjazod az igazságot, ha teljesíted Isten akaratát! Ez segít igaz életre, amely egyedül méltó a boldogságra. Amen.

BOLDOGOK A TISZTA SZÍVŰEK

Mt 5,8

Amikor kimondom ezt a szót, hogy „tisztá szívű“: ártatlan gyermekarcok tűnnek fel képzeletemben. Kellemes és üde, tisztaságillatot árasztó, frissen vasalt fehér ruhájú kisgyermekre vagy konfirmáló ifjakra gondolok. Ilyenkor az az érzés hatalmasodik el rajtam — nem véletlenül —, hogy ezekben a gyermekekben magával a megtestesült tisztasággal és ártatlansággal találkoztam. Nézem és boldognak látom őket.

Tévedés lenne azonban Jézus kijelentését — boldogok a tiszta szívűek — csupán a gyermekekre korlátozni. Kétségtelen, Jézus szerette a gyermekeket. Szívük tisztasága, ártatlansága, nagyon közel állt szívéhez. Azoknak ígérte Isten országát és annak boldogságát, akiknek — a gyermekekhez hasonlóan — tiszta a szívük. A tisztaság szó azonban sokkal átfogóbb, egyetemesebb ölelésű fogalom volt úgy Jézus, mint hallgatói számára.

Jézus korában Izrael népe erős és egészséges népnek mondható. Ezt Tacitus, a római történetíró is elismerte, jóllehet nem rokonszenvezett a zsidókkal. Ő ezt aényt Palesztina egészséges éghajlatával, az emberek szerény étrendjével és életmódjával magyarázta. Ehhez járult a szinte kényes gondosság, amivel testi tisztaságukat ápolták. Így például Köhen rabbitól származik az a mondás, mely szerint a tisztaság közeli rokona a jámborságnak. A híres Hillel rabbi pedig valahányszor befejezte tanítványai oktatását, kijelentette: megyek teljesíteni egyik fontos vallási kötelességemet. Miféle kötelességét? — kérdezték tanítványai. Testem fürdetését — hangzott a válasz. Vajon nem kell-e gondolnom azt a testet, amelyet Isten a saját képmására teremtett?! Ennek a szemléletnek megfelelően különféle fürdők épültek Izraelben, és a rómaiak uralkodása idején méginkább megsaporodtak. Természetesen, a testi tisztaság, a test gondos ápolása mellett, igen komolyan — sőt szigorúan — vették az úgynevezett rituális tisztaságot is. Mit értettek ezen? Például tisztátalannak tartották a szülő anyákat bizonyos ideig, s aki halottat érintett vagy pogányokkal érintkezett. Ilyen állapotban nem léphettek be a templomba, de még a szent iratokat sem olvas-

hették addig, amíg az előírt szertartásokat el nem végezték a megtisztulás érdekében. A rituális tisztasági törvények és előírások sokasága már Jézus korában azt eredményezte, hogy a külső tisztaság hangsúlyozása mellett fokozatosan háttérbe szorult a belső — a szív — tisztaságának követelménye. Jézus nem érte be csupán a külső, gyakran csak látszattisztaságot előíró követelmények betartásával. Ezért keményedik meg a hangja, amikor az írástudókat és képmutató farizeusokat „meszelt sirokhöz“ hasonlítja, akik kívülről tisztáknak látszanak ugyan, de belül telve vannak romlottsággal. Ezzel a külső látszattisztasággal szemben Jézus az igazi szívtisztaságot követeli meg tanítványaitól, s nekik ígéri a boldogságot. Az igazi szívtisztaság az ember őszinte, egyenes, nyitott magatartása Istennel és az embertársakkal. A valóban tiszta ember nyíltan, álarc és alakoskodás nélkül lép Isten és embertársai elé.

A szívtisztaságról szólva nem vonatkoztathatunk el teljességgel a test tisztaságának fontosságától sem. A kettő között összefüggés van. Kölcsönösen feltételezik egymást. Alig néhány évtized alatt számottevően gyarapodtak lehetőségeink, úgy a köztisztaság, mint egyéni testápolás és tisztálkodás szempontjából. Elegendő itt mindössze arra utalnom, hogy még a legeldugottabb falvakban is vannak már fürdőszobák. Gyakran modern, tágas helységek, költséges berendezéssel, ragyogó csempékkel kirakottan... A lehetőségek tehát adóttak. Épp ezért hat meghökkentően a tapasztalás, hogy: még nincs rendben minden e téren. A látszatokkal ellentétben, a dicséretes lehetőségekhez mérten, a ma embere — tisztelet a jócskán fellelhető kivételeknek —, mintha mégis kevesebb gondot fordítana a tisztálkodásra, a testápolásra. Pedig eleink bölcsen fogalmaztak egykoron: „A tisztaság fél egészség!“ Lelki értelemben is. S ha ilyen gondokkal és jelenségekkel találkozunk a külső, a testi tisztaság kérdése kapcsán, akkor vajon kimerészkedhetünk-e a lelki, a szívtisztaság és ártatlanság területeire? Próbáljuk meg! Vajon mit fogunk tapasztalni? Vajon számíthatunk-e arra, hogy a ma emberének belső tisztasága, ártatlansága terén rendezettebb állapotokkal találkozunk? Remélhetjük-e, hogy a ma embere szívtisztasága révén „meglátja Istent“ és megtalálja boldogságát benne?!

Ha átutazunk egy szépen gondozott városban vagy falun, s úgy látjuk, hogy a házak, a kertek, az utcák vagy sétányok tiszták és rendezettek, akkor nyomban megállapítjuk, milyen jól esik a szemnek, milyen szívet és lelket gyönyörködtető látvány mindez. Hasonlóképpen hat ránk egy-egy tiszta, gondosan ápolat külső és jól öltözött embertársunk jelenléte is. Ilyen és ehhez hasonló tapasztalások nyomán érezzük és értjük meg, hogy a tisztaságnak „illata“, varázsa van, s mi kellemesen és jól érezzük magunkat társaságában. Ennél kellemesebb, felemelőbb érzés talán csak egy van: az, amikor megtapasztaljuk hogy ez a külső tisztaság nem egyéb, mint a belső tisztaság és rendezettség kisugárzása. Vagyis, nem arra hivatott, hogy — tetszetős, csillogó külső mázként — leplezze és eltakarja a belső rend és tisztaság hiányát. (Mert ilyen is van.) Olyan kellemes és felemelő érzés ez, mint amikor egy kívülről tetszetős, szép házba — a gondozott és tiszta udvaron vagy kerten áthaladva — belépünk és benn is rendet, tisztaságot találunk. Mint midőn egy tiszta és jól ápolat külső emberben felfedezzük a szívtisztaságot is. Mindez persze, a magunkon kívül megtapasztalt, a má-

sokban felismert tisztaság fölött érzett öröm és boldogság érzése mind-össze. Az igazán boldogító saját szívünk tisztasága. Csak ahhoz a varázslatos jöleső, egész lényünket felszabadító és boldogsággal eltöltő érzéshez hasonlíthatom, amelyeket akkor él át az ember, midőn — egy nehéz, verejtékes munkanap után letéve a szennyes munkaruhát — tisztára mosdottan, ápolts külsővel, ünneplőbe öltözötten készül kilépni otthonából, hogy a templom áhítatában, közvetlen találkozása legyen Istennel és embertársaival. Ugyanilyen felemelő érzés és boldogító állapot az is, midőn szívem-lelkem, egész bensőm tiszta: mentes minden szennytől, rosszindulattól, haragtól, gyűlölettől, büntől, és általában mindattól, amit a rossz, a tisztátalan fogalma jelöl.

Ez a szívtisztaság — boldogság. Akiknek ilyen tiszta a szívük, azok boldogok, tanítja Jézus. És azt is hozzáteszi, hogy ők az Istent is meglátják. Az Isten-látás boldogsággal ragyogja be őket.

Hogyan értsük ezt? Az őszövétségi felfogás szerint, az ember nem láthatja meg Istent színről-színre. Mózes — az égő csipkebokor előtt — eltakarta arcát, mert abban a hitben élt, hogy aki Istent meglátja, az meghal. Élő nem vetheti a Fenségesre az ő pillantását. Jézus alapjában véve nem változtat ezen a felfogáson, de lényegében mégis más-képpen értékeli. Úgy véli, hogy az embernek már életében — még a halálában való találkozás előtt — van lehetősége arra, hogy megsejtsen, „megpillantson“ valamit Istenből. Ezt a lehetőséget a tiszta szív ártatlansága adja meg. Az az ember, akinek szíve tiszta, az már meglátott, megtapasztalt valamit Istenből; az már földi életében megízlelt valamit az istenlátás végtelen boldogságából.

A szívtisztaság megteremtése és megőrzése nem megy küzdelem nélkül. Tavalyi külföldi utam alkalmával történt, hogy az egyik nap hatalmas reklám hívta fel magára a figyelmet. A jókora nagyságú kép elhanyagolt, szemetes utcarészletet ábrázolt. Eldobott cigarettavégek, hulladékok és a szél által kupacba hordott buszjegyek, papírosok hevertek mindenfelé. Határozottan visszataszító látvány volt. A kép alján nagybetűs felirat: *Nem bántja a szemét?* — Nagyon kifejező, ügyes fogalmazás. Nem bántja a látvány a szemedet? Nem zavarja látásodat a szemét? Önkéntelenül is arra gondoltam: vajon az „emberi jelenség“ lelki-környezetszennyeződésének hány gócpontján kellene ilyen táblákat elhelyezni? Nem bántja szemét — a lelki szemét? Elgondolkoztató az is, hogy a ma embere szinte állandóan részese és résztvevője valamilyen versenyfelhívásnak a köztisztaság biztosítása érdekében. — „Legyen a mi városunk, a mi falunk az első, a legtisztább városért, faluért folyó versenyben!“, de milyen elenyészően keveset törődünk azzal és tesszünk azért, hogy egy-egy közösségnek vagy embernek belső lelki-világa is tisztaságról, rendezettségről tanúskodjon? Pedig az igazi keresztény nem járhat a fellegekben, nem élhet egy ábrándvilágban, hanem meg kell látnia a rosszat, a lelket szennyezőt is. Nem azért, hogy elismerje a rossz hatalmát, hanem épp azért, mert érdemesnek tartja az ellene folytatott küzdelmet, s mert hisz a jóság és tisztaság győzelmében.

Tisztaságunk megőrzése nem könnyű feladat. Szívünk és lelkünk, érzéseink és gondolataink tisztaságát sok minden fenyegeti. Ahogy gyermekeinket nem sikerül teljes mértékben megóvnunk a környezet szennyező hatásaitól, úgy nekünk sem sikerül teljességgel elkerülnünk azo-

kat a helyeket és alkalmakat, amelyek érintkezési felületet jelentenek a tisztátalannal, a rosszal, a beszennyező bűnnel.

Nekünk mindenben tudnunk kell, hogy hol van a határ, hogy tisztaságunkat megőrizhessük. Legyen mindig gondunk arra is, hogy lelki megtisztulásainknak vannak megfelelő helyei és alkalmai. Keresnünk kell ezeket a helyeket, élnünk kell ezekkel az alkalmakkal, hogy minden feltett dolognál jobban megőrizhessük szívünk tisztaságát, mert abból indul ki minden élet. (Péld. 4,23), s az boldogságunk biztosítója. Ámen.

BOLDOGOK A BÉKESZERZŐK

Mt 5,9

„Szélről szól a hajós, ha mesél“ — írja az ókori költő. Arra utal, hogy minden ember arról beszél a legtöbbet, ami a leginkább foglalkoztatja, vagy aminek a hiányát a legfájóbban érzi. Az éhes ember az enni-valóról beszél a legtöbbet; a beteg ember a betegségről szól leggyakrabban. Ha napjainkban sokat beszélnek a békéről, ez nem történik véletlenül. Századunk két világháborúja romokba és vérbe alázta büszke civilizációnkat és tragikus módon bizonyította, hogy a fokozódó anyagi jólét, a tudományok és művészetek felfelé ívelő fejlődése még nem biztosítja maradandóan életünk békességét. Nem csodálkozunk hát a ma emberén, amikor — a fenyegető háború árnyékában élve — egyre gyakrabban beszél a béke égető szükségéről.

Sajnos, sok békétlenséget tapasztalunk nemcsak a nagyvilágban, de a kisebb közösségek életében, az embertársi kapcsolatok rendjén is, a családok, a munkatársak, a szomszédok viszonyában. Megdöbbentő tapasztalatok igazolják, hogy milyen kevés — néha egészen nevetséges ügyek: „kinek fütyül a rigó?“ — szükséges a hosszadalmas és áldatlan perpatvarok megindításához. Pedig minden józan gondolkozású ember tisztában van azzal, hogy életünk egyik legdrágább kincse a béke. Csak békében van igazán lehetősége az embernek, hogy emberi módon éljen. Ez a biztosító annak, hogy az ember jövőjét tervezgetve, szebb és boldogabb holnapokról álmodozhasson. Keservesen fájó tapasztalás a 20. század embere számára, hogy az igazi békét mindmáig nem sikerült megteremteni e földön, pedig minden igaz ember békére vágyik, és ha népszavazással döntenének ebben a kérdésben, sohasem lenne háború. Sajnos, sokszor úgy tűnik, hogy a világ és a béke sorsát nem a békeszerető tömegek döntik el, hanem fölöttük álló hatalmak, akiknek nem érdekük, hogy a világban végérvényesen diadalmaskodjon a béke. Korunk legnagyobb szégyene, hogy épp a béke sorsdöntő kérdésében mintha zsákutcába keveredett volna. Nekünk, keresztényeknek, meggyőződésünk, hogy a béke megteremtéséhez nem atomfegyverekre van szükség. Sem régiekre, még kevésbé újakra. Fegyvercsörgetésből még sohasem született igazi béke ezen a földön. Ugyanakkor, mi nem hallgathatjuk el azt a keresztény meggyőződésünket, hogy a földön, az emberi családban csak akkor lesz igazán béke, ha korunk embere elismeri és megvalósítja Jézus evangéliumát. Ha életünket atomfegyverekre, hatalmi érdeke-

ket leplező „erőegyensúlyra“ és erőszakra építjük, akkor társadalmunk elveszíti emberi arcát, s a béke csak üres szólam marad, és újabb hazugságok takarójává lesz. Igaz, Jézusnak láthatatlanul ott kell lennie az emberek és a népek béketárgyalásain. Hitünk szerint igazi béke csak ott születik, ahol élő valósággá lesz az evangélium üzenete, a megbocsátás és a szeretet.

Boldogok a békességszerzők, mondja Jézus, és nem ok nélkül. Sajnos mindig voltak és lesznek emberek, akik az ellentétek szításában, viszályok kiobbantásában lelik örömüket. Az igazi boldogság ezzel szemben azoké, akik igyekeznek áthidalni az ellentéteket, félretenni a nézeteltéréseket és nem az „erő pozíciójából“, hanem a megbocsátás és szeretet útján közelítik meg a felmerült problémákat. Mindig azzal a nemes szándékkal, hogy megteremtsék az olyannyira óhajtott békét. Hogy ez a béke megvalósuljon, megfelelő alapra van szüksége. A békének először az emberek, mondjuk így: a kisemberek, az átlagemberek szívében kell megszületnie. Hogy békeszerző emberek lehessünk, először saját szívünkben kell békét teremtsünk. Ehhez békében kell élnünk Isten törvényeivel és saját lelkiismeretünkkel. Ezek a békés és boldog emberi élet nélkülözhetetlen alapjai. De ez még nem minden. Jézus arra buzdít, hogy békeszerető emberek legyünk. Vagyis, az igazi békén, annak megteremtésén minden tanítványnak, minden kereszténynek kötelessége munkálkodni. Nem elegendő az igazi boldogsághoz, hogy saját lelki békémet, nyugalmamat féltve hátat fordítok ennek a békétlenkedő, nyugtalan világnak, hogy csak magamnak éljek.

Itt őszintén, nyíltan be kell vallanunk, hogy keresztény életünk sok kívánnivalót hagy maga után e téren. Van bennünk egy bizonyos visszahúzóds és önző elzárkózás e kérdésben. Azon vagyunk, hogy a magunk számára megteremtsünk valamiféle „különbékét“, melynek nyugalmát, boldogságát senki és semmi nem zavarja. Aztán azon vagyunk, hogy — amennyire tőlünk telik — messzire elkerüljük az életnek azon helyzeteit és alkalmait, amelyek megzavarnák a mi „magánbékénket“. Ha környezetünkben a békétlenség és gyűlölködés megnyilvánulásainak vagyunk tanúi, akkor ösztönösen visszahúzódsunk. Sündisznóként begubózunk, hátat fordítunk és elzárkózunk, mert el akarjuk kerülni ezeket a „kellemetlen“ helyzeteket és a velük járó — különbékénk nyugalmát is veszélyeztető — fájó tapasztalásokat. Gyakran hangoztatjuk ilyenkor, Pál apostolt idézve: Amennyiben rajtatok áll, mindenkiel békességben éljete! — de vajon, midőn — ilyen helyzetekben — *rajtunk* is áll, hogy béke szülessen, elmondhatjuk-e, hogy mindent megtettünk? Vajon nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk, hogy eleget tettünk tanítványi megbízatásunknak, küldetésünknek ebben a gyakran békétlenkedő világban? Semmi esetre sem! Tévednek azok, akik úgy hiszik, hogy boldogok lehetnek, mert sikerült valamiféle külön- vagy magánbékét kötniök oly módon, hogy elfordulnak a békétlenkedő világtól, s a maguk nyugalmát féltve „nem látják és nem hallják“ mi történik körülöttük. Jézus tehát sokkal többet kíván követőjétől, semmint hogy saját nyugalmának, békéjének biztosításával legyen elfoglalva, kizárólag önmagának élve. Szerinte csak azok lesznek igazán boldogok, akik a „maguk kis világában“ — környezetükben, abban a közösségben, amelynek tagjai — békét tudnak szerezni, teremteni. Jézus azt kívánja tőlünk, hogy legyünk a béke hírnökei és munkásai ott, ahol békétlenség tapasztalunk.

talható, ahol ellentétek feszülnek, s a gyűlölködésnek és háborúságnak vérző, fájdalmas sebei sajognak. Nem kíván elérhetetlenül sokat. Csak azt, hogy ne fordíts hátrat nemtörődöm, önző módon, magánbékédet féltve, hanem légy a béke hirnöke, szerzője és megteremtője a családban, a munkahelyen, a közösségi életben, az embertársal való kapcsolat rendjén. Próbáld „elvinni“ békédet oda, ahol a legfájóbban hiányzik a megbékélés szándéka, a megbocsátás és szeretet, hogy ott is helyreálljon a békétlenkedők között a lelki egyensúly, megtörténjen a kiengesztelődés és békét szerezzen a megbocsátó szeretet. Minden ilyen békeszerzés: boldogság!

A mi alapvetően téves felfogásunk gyökere ebben a kérdésben, hogy a békeszerző embert és küldetését úgy képzeljük el, mint egy önmagával megbékélt, saját nyugalmát és magánbékéjét féltve őrző embert, amolyan „nyugalmazott állásban“, akinek semmi egyéb dolga nincs. mint saját békéjének nyugalmát és boldogságát élvezni. Amit ezzel szemben meg kell értenünk: Jézus nem ily kényelmes megoldást ajánl, de kétségtelenül — a legjobbat. A békeszerző ember nem azért boldog, mert megteremti a maga különbékéjét és beéri mindig önmagával, hanem azért, mert békét szerez és teremt mindenütt, ahol erre lehetőség kínálkozik a világban. Ennek érdekében kész áldozatot hozni, ha szükséges: felajánlani valamit saját kényelméből, lelki nyugalmából és békéjéből. Ezért nevezik Isten fiának és ezért igazán boldogok!

Lehet, vannak, akik meglepetten figyelnek fel milderre. Hogyan, — kérdezik —, hát nem vagyunk-e mindannyian Istennek fiai? Válaszom a következő: de igen! Isten gyermekei vagyunk mindnyájan, egy Atyának fiai, leányai. De csak névszerint. A valóságban akkor leszünk igazán Isten fiai, midőn mindenhova magunkkal visszük a békeszerzés, a béke megteremtésének jézusi üzenetét és példáját. Akkor neveztetünk Isten fiainak, ha vállaljuk a békeszerzés szolgálatát. Nem könnyű és nem kényelmes szolgálat ez. A ma sokat békétlenkedő, háborúskodó világban sok nehézségbe, akadályba ütközhet a békeszerző ember. Igazán boldog azonban csak akkor lehet, ha — mindezek ellenére is — vállalja istenfiúi küldetését, megbízását.

Nem tudom, próbáltad-e már hétköznapijaid rendjén kibékíteni az egymással szemben álló, békétlenkedő és háborúságban szenvedő embertársaidat: családtagokat, szomszédokat, munkatársakat? El tudtad-e vinni közéjük a te keresztény lelkednek és életednek sugárzó békéjét, hogy egy jó szóval, egy megfontolt és bölcs tanáccsal vagy építő szándékú cselekedettel, békét teremts az egymással szemben álló felek között? Ha igen, akkor valóban — nemcsak névszerint — Isten fia vagy, és aligha hiszem, hogy ne tapasztaltad volna a jézusi lelkületű békeszerző ember boldogságát!

Befejezésül és a békeszerzés szolgálatára való biztatásként, hadd idézzem egyik nagy költőnknek az evangélium szellemét sugárzó sorait:

Az Ūristen őriz engem, / mert az Ő zászlóját zengem, / Ő az áldás,
Ő a béke, / nem a harcok istensége. / Ő nem az a véres Isten: / az a véres Isten nincsen. /

Kard ha csőrren, vér ha csobban, / Csak az ember vétkes abban. /
Az Ūristen örök áldás, / csíra, élet és virágzás, / ...

S kell, hogy az Ūr áldja, védje, aki azt éneklí: Béke. / (Babits Mihály: Zsoltár gyermekhangra.) Ámen.

Egyházi Képviselő Tanács

Az E. K. Tanács 1983. évi második ülését június 23-án tartotta. A megnyitó után jelentés hangzott el az 1983. febr. 20. és jún. 23. között elnököleg elintézett fontosabb adminisztratív és gazdasági ügyekről. Az állandó bizottságok tevékenységének ismertetése során bemutatásra kerültek az elmúlt ülés óta tartott Missziói Bizottság és a Gazdasági Bizottság jegyzőkönyvei. Az 1983. márc. 5—6-án tartott Főtanács leirataival kapcsolatban az E. K. Tanács határozatot hozott azok végrehajtására és a kellő intézkedések foganatosítására. Bemutatásra került a Teológiai Intézet Tanácsának jegyzőkönyve, mely az Intézet első félévi tevékenységéről nyújtott beszámolót, valamint a Teológiai Intézet Fegyelmi Bizottságának Beke Sándor első éves unitárius hallgató fegyelmi ügyéről szóló jegyzőkönyve. Előterjesztés hangzott el az 1983. júl. 25. és aug. 5. között tartandó II. lelkésztovábbképző tanfolyam megszervezéséről. Az E. K. Tanács jóváhagyta Farkas Dénes alkalmazását a központi pénzügyi ellenőri állásba, 1983. júl. 1-i hatállyal. Végül megtárgyalta és jóváhagyta a szentgericei egyházközség énekvezéri lakás és a dicsőszentmártoni egyházközség harangozói lakás eladására beadott kéréseit. A határozat kötelezi a szentgericei és a dicsőszentmártoni egyházközségeket, hogy maradandó értékbe fektessék be a befolyt összegeket.

Lelkészi értekezletek

A II. évnegyedi lelkeszi értekezleteket Lupényban, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Kőhalomban tartották. A közérdekű előadás tárgya: „A lelkész hozzájárulása a hívek nevelése és mozgósítása által az új mezőgazdasági forradalom megvalósításához“ volt. Az előadást a Maros-Küküllői Egyházkör lelkészi munkaközössége állította össze. A teológiai előadást dr. Szabó Árpád teológiai tanár írta „Jézus tanítása Isten országáról“ címmel.

A Kolozs-Tordai Egyházkörben bemutatásra került dr. Erdő János „A tekintély forrása a vallásban“ című előadása: a Székelykeresztúr-Udvarhelyi Egyházkörben Keresztes Sándor homoródszentpáli lelkész olvasta fel a Zsoltárok könyvéről szóló előadását, a Sepsiszentgyörgyi Egyházkörben pedig Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész tartott ismeretést Máté evangéliumáról.

Püspöki vizsgálat

A másfél évvel ezelőtt megkezdett püspöki vizsgálat folytatásaként 1983. május 26. és június 7. között dr. Kovács Lajos püspök vizsgálatot tartott a következő egyházközségekben: Kobátfalva, Tarcsafalva, Csehétfalva, Székelyszentmihály, Alsó- és Felsőbencédi társegyházközségek, Siménfalva, Székelyszentmiklós, Kadács, Tordátfalva, Kissolymos, Székelyudvarhely és Csíkszereda. A felsorolt egyházközségek meglátogatásával befejeződött a Székelykeresztúr-Udvarhelyi Egyházkör egyházközségeinek püspöki vizsgálata. Püspök atyánkfia kíséretében részt vettek dr. Kovács Lajosné főtisztelendő asszony, András György előadótanácsos, Tana Ferenc főszámvevő és Báró József esperes. A püspöki vizsgálat részletesen foglalkozott az egyházközségek valláserkölcsei és anyagi életével. Mindegyik egyházközségben a vizsgálat szeretetvendégséggel ért véget. A püspöki vizsgálat jó hatást gyakorolt a meglátogatott egyházközségek valláserkölcsei életére.

Felekezeti teológiai konferencia

Április 7-én a bukaresti Ortodox Teológiai Intézetben tartották meg a 41. felekezeti teológiai konferenciát. Az ülésen részt vettek vezető egyházi személyek, teológiai tanárok, egyházi főtisztviselők, folyóiratok szerkesztői és meghívott külföldi vendégek. Ügyszintén a Kultusz Departament képviselői.

A konferencián három előadás hangzott el: dr. Viorel Ioniță tanársegéd (Bukarest): *Keresztény egység az élet és a világbéke védelmét szolgáló törekvésekben*; dr. Geréb Zsolt lektor (Kolozsvár-Napoca): *Az egyházak részvétele és felelőssége a népek és emberek közötti bizalom és együttműködés légkörének megteremtésében*; dr. Vasile Mihoc tanársegéd (Nagyszeben): *Az egyházak részvétele a népek törekvéseinek támogatásában, a társadalmi igazságosság és az új életminőség megvalósításáért*. Az előadásokat részletes megbeszélés követte; egyházunk részéről D. dr. Erdő János tanár szólott hozzá az előadásokhoz. A konferencia megállapításait a rektorok és prorektorok bizottsága foglalta össze az alábbiakban.

Tekintettel arra, hogy a fegyverkezési verseny fokozása, új nukleáris fegyverek Európában való elhelyezése, a társadalmi igazságtalanság elmélyítése mind jobban fenyegeti az életet és a békét, mely bizalmatlansághoz és a feszültség növekedéséhez vezet a nemzetközi kapcsolatokban, egyházaink arra vannak hivatva, hogy fokozzák hozzájárulásukat az élet védelméhez, a bizalom, béke és együttműködés légkörének megteremtéséhez s tevékenyen támogassák népünk és országunk békekezdeményezéseit.

Jézusban való egységünk kötelez a közös keresztény gondolkodás és cselekedet egységesítésére, az összes népek élet- és békevédelmére irányuló törekvéseinek támogatására. A keresztény egység növelése és elmélyítése elválaszthatatlan a béke, igazságosság, bizalom és kölcsönös együttműködés általános emberi törekvéseinek támogatásától. A hazai

vallásfelekezetek számára az élet védelme a román nép béke hivatásából következik.

A keresztény életszemléletben a béke, bizalom és igazságosság elválaszthatatlan ajándékok és elkötelezettségek Istenországának alkotó részei. Ezek az ajándékok az Istennel való együttműködés és a jót szerető emberek szolidaritása által nyerhetők és valósíthatók meg.

Az emberek és népek közötti bizalom építése feltételezi az általános leszerelést és az összes népek jogának biztosítását a szabad és független fejlődéshez.

Az egyházak feladata, hogy a népek törekvéseit ebben az irányban támogassák és az emberek közötti bizalmat műveljék a testvériség és egyenlőség szellemének mélyítésével, mely a teremtés és megváltás tényéből következik.

Az egyházak hivatása, hogy a hagyományos formák mellett újakat találjanak nevelési munkájuk határozottabb vállalására, az emberek és népek közötti bizalom szellemében.

Egy új életminőség megvalósítása, mely elválaszthatatlan a társadalmi igazságosság és a béke megvalósításától, alkotó eleme a Jézusban való új életnek, mely az összes keresztényeket az emberi élet védelmére és fejlődése feltételeinek megteremtésére kötelezi.

Az élet Isten ajándéka, minden alapvető joga, örök értéke és dimenziója.

A konferencia résztvevői április 8-án *Ellentmondás a gazdag és szegény országok között* címen tájékoztató előadást hallgattak meg.

Lelkésznevelés

■ A húsvéti és pünkösti ünnepek alkalmával teológiai hallgatóink legációk szolgálatot végeztek a különböző egyházközségekben.

■ A Teológiai Intézetben a második felévi vizsgákat jún. 1. és 30. között tartották meg. A hallgatók többsége vizsgakötelezettségének eleget tett.

■ A Teológiai Intézet évzáró ünnepélyét júl. 2-án tartották. Dr. Tőkés István teológiai tanár szószéki szolgálata után dr. Péntek Árpád rektor mondott évzáró beszédet. Az ünnepély a jutalomkönyvek kiosztásával és a IV. évfolyam hallgatóinak búcsúzásával végződött.

■ Az unitárius hallgatók évzáró istentiszteletén, júl. 3-án dr. Szabó Árpád teológiai tanár prédikált Mt 7,24—29 alapján.

Személyi változások

■ A nagyenyedi egyházközség egyhangú meghívása alapján Sándor Botond Alpár székelymuzsnai lelkész 1983. máj. 1-től kinevezést nyert a nagyenyedi egyházközségbe.

■ Kiss Mihály csokfalvi segédlelkész 1983. jún. 1 hatállyal rendes lelkésznek neveztetett ki ugyanazon egyházközségbe.

Pályázat

Az unitárius egyházi irodalom fejlesztése és hitelveinek ismertetése érdekében az E. K. Tanács pályázatot hirdet Istenről szóló, népszerűsítő dolgozat írására. Pályázhatnak lelkészek, segédlelkészek, lelkészi oklevéllel rendelkező egyházi alkalmazottak, teológiai tanárok és nyugdíjas lelkészek. A pályamunkák jelisével ellátva 1983. nov. 30-ig küldendő be az E. K. Tanács címére. Az eredmény kihirdetésére és a pályadíj kiosztására a Főtanács ülésén kerül sor.

■ *Lelkészbeiktató.* Jobbágyfalván ápr. 17-én iktatták be Szén Sándort, az egyházközség új lelkészét. Az ünnepélyen részt vett dr. Kovács Lajos püspök, a főtisztelendő asszony, dr. Barabássy László főgondnok, Kolcsár Sándor esperes, dr. Murvay Sámuel felügyelőség-gondnok, az új lelkész szülőfalujának, a datki egyházközségnek küldöttsége és a környékbeli unitárius lelkészek. Kolcsár Sándor esperes imája után Csongvai Attila köri jegyző felolvasta a kinevezési iratot. Ezután Szén Sándor tartotta meg beköszöntő beszédét Lk 9,57—62 alapján. Ezt követően dr. Kovács Lajos püspök Lk 22,24—27 alapján iktatta be állásába az újonnan kinevezett lelkészt. Főtisztelendő püspök afiát és a főtisztelendő asszonyt az egyházkör nevében Kolcsár Sándor esperes és az egyházközség részéről pedig a férfiak, nők, ifjak és gyermekek képviselői köszöntötték. Az új lelkészt az egyházközség nevében László József gondnok, majd az asszonyok, ifjak és gyermekek köszöntötték. Az egyházkör nevében dr. Murvay Sámuel felügyelőség-gondnok mondott beszédet. A helybeli katolikus gyülekezet üdvözlét Kádár Ferenc plébános tolmácsolta. Köszöntő hangzott el még a kolozsvári egyházközség, a lelkészek és teológiai hallgatók részéről. Az ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

A délutáni órákban az újonnan beiktatott lelkész és a hivatalos vendégek átmentek Nyárádszeredára, Jobbágyfalva leányegyházközségébe. Kolcsár Sándor esperes imája után elhangzott a kinevezési okirat, majd Szén Sándor Lk 9,62 és dr. Kovács Lajos püspök Mk 6,30—31 és Mt 33 alapján tartottak egyházi beszédet. A leányegyházközség nevében a főtisztelendő püspök urat és a főtisztelendő asszonyt, valamint az újonnan beiktatott lelkészt többen köszöntötték. A református gyülekezet nevében Török Ernő esperes, a katolikus gyülekezet részéről Sófalvi János plébános mondtak üdvözlét. Az egyházkör részéről dr. Murvay Sámuel felügyelőség-gondnok köszöntötte a vendégeket és az új lelkészt. A beiktató Nyárádszeredában is szeretetvendégséggel ért véget.

■ *Vendégeink.* A püspöki hivatalban ápr. 11-én látogatást tett Samuil Amirtham és dr. Reinheld Treidler, az Egyházak Világtanácsának képviselője.

■ Ápr. 16-án dr. Kovács Lajos püspök fogadta Franz Schüle-t, az evangélikus egyházak segélyszervezetének képviselőjét.

■ Máj. 23. és 25. között egyházunknál látogatást tett Christine Morgan asszony, néhai Balázs Ferenc mézskői lelkész felesége és leánya, Enikő. A vendégek Mézskőn meglátogatták a templomot, Balázs Ferenc sírját és találkoztak a gyülekezet tagjaival.

■ *Dr. Kiss Elek püspök emléke.* A szülőfalu, Medesér, fekete márványtáblát helyezett el a templomban a következő felirattal: „E falu szülötte Dr. Kiss Elek 1888—1971 unitárius püspök. Halála 10 éves évfordulójára emlékül halás tisztelői.“

■ *Angol Unitárius Egyház új elnöke.* Az Angol Unitárius Egyház Főtanácsa áprilisi ülésén *Arthur J. Long* teológiai tanárt, a manchesteri Unitarian College teológiai intézet igazgatóját választotta meg elnöknek az 1983—84. évre. Hosszú, eredményekben gazdag lelkészi és tanári szolgálata, elismert teológiai munkássága teszi méltóvá az elnöki tisztség betöltésére. Egyházunkat több alkalommal meglátogatta, Isten áldása legyen új szolgálatán.

■ *Priestley József évforduló.* Az angol és amerikai unitárius egyház most ünnepelte *Priestley József* (1733—1804) születésének 250 éves évfordulóját. Lelkész, nevelő és tudós volt, az angol unitarizmus egyik megalapítója. Mélyen vallásos lélek, aki minden kérdésnél fontosabbnak tartotta a vallást. Hivatásának tekintette az ésszel megegyező, tiszta jézusi kereszténység félelem nélküli hirdetését, alkalmas és alkalmatlan időben.

■ *Az emberiség története képekben.* Az olaszországi Bergamótól északnyugatra, Val Camonicaban 170-nél több sziklarajzot találtak, az időszámításunk kezdete előtti nyolcadik évezredtől egészen a római birodalom létrejöttéig terjedő időszakból. A „képes történelemkönyv“ állatfigurák, különböző ritusok, kultuszok megörökítését tartalmazza. Az UNESCO megmentendő műemlékének nyilvánította a Val Camonica-i leletet.

HALOTTAINK

■ Május 3-án életének 88. évében elhunyt özv. *dr. Kiss Elekné Andrási Emilia* főtisztelendő asszony. Az unitárius egyház javára munkálkodni, áldozni életének utolsó idejét soha meg nem szünt. Temetésén máj. 5-én, a kolozsvári Házsongárdi temetőben, dr. Kovács Lajos püspök végezte a szolgálatot. A sírnál dr. Szabó Árpád teológiai tanár mondott beszédet.

■ Kövendi id. dr. *Gál Miklós*, egyházunk volt főgondnoka életének 98. évében jún. 2-án Tordán elhunyt. A templomban felállított ravatalnál jún. 4-én a temetési szertartást Fazakas Ferenc helybeli lelkész végezte. Az egyház nevében dr. Erdő János főjegyző búcsúztatta. Szertartás után a koporsót Kövendre szállították, ahol a temetési szolgálatot Kiss Zoltán kövendi lelkész végezte.

■ Életének 73. évében jún. 3-án Székelyudvarhelyen meghalt néhai Fazakas Jenő volt fiatfalvi lelkész özvegye, *Vass Julianna* énekvezér. Június 6-án temették el Fiatfalván.

■ *Id. Benczédi Zsigmond*, volt alsóbencédi gondnok és volt főtanácsi tag, életének 78. évében jún. 12-én elhunyt.

■ Jún. 19-én 73. évében váratlanul elhunyt *Andrási Györgyné Veress Jolán*, Andrási György egyházi előadótanácsos édesanyja. Temetésén, jún. 22-én a szolgálatot a besztercei evangélikus temetőben Benedek Ágoston kolozsvár-monostori lelkész végezte.

Emlékük legyen áldott!

Előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1983. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca, Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hirlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest, VII. Lövölde tér 7 sz. — fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból az ILEXIM — Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136—137 — telex: 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, mely összeg ugyancsak az ILEXIM — Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box. 136—137 — telex: 11226, București str. 13 Decembrie nr. 3 címre fizetendő.

Székely Oklevéltár. I. kötet. Közzéteszi Demény Lajos és Pataki József, Kriterion, Bukarest. 1983. 396 lap.

Az utóbbi évtizedekben föllendülőben levő hazai forráskiadás örvendetes eredménye a regionális okmánytár-sorozatok újraéledése. Az ország egész területét átfogó oklevéltár mellett a Szászföldre vonatkozó források közzétételére hivatott *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* sorozata is folytatásra méltónak ítéltetett, két új kötetrel gyarapodott az utóbbi évtizedekben. Történészeink, közelebbről a Nicolae Iorga Történettudományi Intézet munkatársai régóta tervezik a több mint egy évszázada elindult székely forráskiadvány, a *Székely Oklevéltár* újjáélesztését. Szabó Károly és Szádeczky Lajos gondozásában jelent meg az első 7 kötet 1872—1898 között, a 8. kötetet Barabás Samu rendezte sajtó alá 1934-ben, s most íme előttünk fekszik a 9. kötet, az új sorozat első kötete.

Szerkesztői, Demény Lajos és Pataki József a kiadvány előszavában méltányolják az elődök erőfeszítését, de jelzik az első nyolc kötetnek a kor levéltári viszonyaiból fakadó hiányosságait is. Részletesen kifejtik az új sorozat új szerkesztési elveit: „A még kiadásra váró forrásanyag tetemes mennyisége, valamint a kiadási lehetőségek korlátozott volta szükségessé teszi... a források *témakörök* szerinti csoportosítását.” Elgondolásuk szerint a székelység társadalmi viszonyaira fényt vető törvénykezési protocollumok és a katonai célú összeírások, a lustrák kapnának elsőséget.

Az új sorozatot megnyitó, immár könyvsikernek számító első kötet az udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek 1569—1591 közötti anyagát teszi közkinccsé. 302 lapon sorakoznak egymás után a legkülönbözőbb ügyekben indított perek: földfoglalás, hatalmaskodás, becsületsértés, házasságtörés, zálogosítás, tolvajlás stb. Felperesek panaszából, alperesek válaszából, nagy számban fősorakoztatott tanúk vallomásaiból egy sokszínű világ képe bontakozik ki, a XVI. századi székely társadalom életének épp egy változásokkal terhes korszaka ismerhető meg a mindennapok szintjén. Amint a szerkesztők is megállapítják, a protocollumok „a valóságnak megfelelően tükrözik a székely faluközösségek életét, a gazdasági, társadalmi, katonai és családi élet majd minden vetületét.” Évszázados jogrendszer, szigorú erkölcsi normák, aktív közösségi tudat jellemzik a XVI. századi székely közösséget, s ezeknek működését, érvényesülését kísérhetjük nyomon a kötet lapjain.

Emellett a protocollumok fontos forrásai a történeti demográfiának, a nyelvtörténet pedig a magyar nyelven lejegyzett peres ügyekben becses, más forrásokban föl nem lelhető adalékokat talál. Még a hazai egyháztörténet kutatói is hasznos adatokra bukkannak a kötet lapjain, ugyanis némely ügyben a helységbeli pap is szerepel tanúként. Így 1583. április 28-án Derzsi Péter zálog-ügyletének egyik tanúja Szilágyi Udvarhelyi Tamás, „az dersi praedikator“. Noha felekezeti hovatartozását az egykori deák nem jegyezte föl, unitárius voltát szinte bizonyosra vehetjük.

A kötet anyagában való tájékozódást nagymértékben segíti az igen részletes névmutató és tárgymutató. Összeállítója megérdemelte volna, hogy feltüntessék a nevét. A *Székely Oklevéltár* új sorozatának első kötete méltó köntösben került az olvasók asztalára; a protocollumok egyik 1591-ből származó lapját bemutató ízléses védőborító Deák Ferenc munkája.

Sipos Gábor

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 89

1983

Nr. 2

CLUJ-NAPOCA

CUPRINSUL

Cu muncă și pace pentru copiii noștrii 87

STUDII

Dr. István Borbély: Credința 89
Dr. Árpád Szabó: Învățătura lui Isus despre Împărăția lui Dumnezeu 94
Dr. András Bodor: Antitrinitarianismul în a doua parte al secolului
al XVI-lea 102
Elek Rezi: Moștenirea spirituală al catehismului Ferencz József 108

LUCRĂRI OMILETICE

Aron Török: Aceasta este calea, umblați pe ea 115
István Kovács: Săraci fericiți 117
 Fericiți cei ce plîng 120
 Fericiți cei blînzi 123
 Fericiți cei ce flămînzesc de dreptate 126
 Fericiți cei curați cu inimă 129
 Fericiți cei Făuritorii păcii 132

VIAȚA BISERICESCĂ ȘI ȘTIRI 135
RECENZII 141

Colectivul de redacție — Editors

Președinte și redactor responsabil: P. S. S. dr. Lajos Kovács,
membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső
Szabó (redactori), György Andrásfi și Lőrinc Mikó.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. Romania

Volume 89

1983

Number 2

CLUJ-NAPOCA

CONTENTS

With Work, in Peace, for our Children 87

STUDIES

The Faith, I. Borbély 89
The Teachings of Jesus about the Kingdom of God, Á. Szabó . . . 94
Antitrinitarianism in the Second Part of the 16th Century, A. Bodor 102
The Spiritual Background of Joseph Ferencz Catechism, E. Rezi 108

SERMONS

This is the Road upon Which you Should Walk, A. Török . . . 115
The Blessed Poor, I. Kovács 117
The Blessed Weepers 120
The Blessed Milds 123
Blessed Are those who Hunger after Richteousness 126
Happy Are the Pure in Heart 129
Blessed Are the Peacemakers 132

CHURCH LIFE — NEWS 135
BOOK REVIEW 141

Redacție — Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. R. S. România, Tel. 1 52 71

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ, Municipiul Cluj-Napoca cd. 3084

